

Lasten työssäkäynti Helsingissä

1900–1920

Merilla Laitinen

Pro gradu -tutkielma

Historian maisteriohjelma

Humanistinen tiedekunta

Helsingin yliopisto

Helmikuu 2021

Tiedekunta – Fakultet – Faculty Humanistinen tiedekunta		Koulutusohjelma – Utbildningsprogram – Degree Programme Historian maisteriohjelma	
Opintosuunta – Studieriktning – Study Track Historia			
Tekijä – Författare – Author Merilla Laitinen			
Työn nimi – Arbetets titel – Title Lasten työssäkäynti Helsingissä 1900–1920			
Työn laji – Arbetets art – Level Pro gradu -tutkielma	Aika – Datum – Month and year Helmikuu 2021	Sivumäärä – Sidoantal – Number of pages 53	
Tiivistelmä – Referat – Abstract			
<p>Tutkielmassa tarkastellaan alaikäisten lasten työssäkäyntiä Helsingissä vuosina 1900–1920. Lasten työssäkäynti herätti yhteiskunnallista keskustelua ja sitä oli rajoitettu lainsäädännöllisillä toimenpiteillä teollisessa työssä jo 1800-luvun aikana Suomessa sekä muualla länsimaissa. Alaikäiset kuitenkin toimivat myös muissa ammateissa kuin teollisen työn parissa. Tutkimuksessa lapsiksi lasketaan alle 15-vuotiaat tutkittavan ajankohdan lainsäädännön mukaisesti.</p> <p>Tutkimuksessani tarkastelen lasten työssäkäyntiä seuraavien tutkimuskysymysten avulla: kuinka yleistä oli lasten työssäkäynti Helsingissä tutkittavana ajankohtana? Missä he tekivät töitä ja miten yhteiskunta suhtautui asiaan? Tutkimuksessa selvitetään myös työtätekevien lasten taustoja, heidän ansiotulojensa määrää ja vanhempien sekä työnantajien suhtautumista lapsityöhön. Teollisen työn lisäksi keskitytään myös muihin yleisiin lasten ansiotyön muotoihin, kuten sanomalehtien jakeluun ja katukaupusteluun.</p> <p>Käytetty lähdeaineisto on monipuolista. Lähdeaineistona käytetään esimerkiksi ammattientarkastajien vuosikertomuksia, Teollisuushallituksen työtilastoja, sanomalehtiaineistoa sekä Helsingin kaupungin tuottamaa aineistoa. Nämä lähdeaineistot luovat kuvaa alaikäisten työnteosta yleisesti, työoloista, palkkojen määristä, työnantajien suhtautumisesta asiaan sekä keskustelusta aiheen ympärillä.</p> <p>Tutkielman tuloksina piirtyy kuva erityisesti lasten ansiotyön monipuolisista muodoista Helsingissä. Lapset saivat palkkaa erityisesti erilaisissa kadulla tehtävissä töissä, joita olivat sanomalehtien myynti ja jakelu, kenkien kiillotus sekä rihkaman kaupustelu. Näiden työn muotojen lisäksi alaikäiset työskentelivät myös teollisen työn parissa eli tehtaissa ja käsityölaitoksissa, joskin niissä alaikäisten määrä oli tutkittavana ajankohtana suhteellisesti laskussa.</p> <p>Yhteiskunnan silmissä kadulla tapahtuva työ ei ollut hyväksyttävä ansaintamuoto, vaan sen nähtiin johtavan lapsia kohti paheelista elämää. Asiaan pyrittiinkin puuttumaan useammalta taholta tutkittavana ajankohtana – niin poliitikoilla, yhdistyksillä, viranomaisilla, ammatintarkastajilla kuin Helsingin kaupungillakin oli oma näkemyksensä alaikäisten työnteon rajoittamisen tarpeesta. Suurin osa oli yhtä mieltä siitä, että etenkin kadulla tapahtuvaa alaikäisten työnteoa tulisi rajoittaa, mutta keinoista ei päästy yksimielisyyteen.</p>			
Avainsanat – Nyckelord – Keywords lapset, lapsityövoima, lainsäädäntö, työsuojelu, 1900-luku, Helsinki			
Säilytyspaikka – Förvaringställe – Where deposited Helsingin yliopiston kirjasto (E-thesis)			
Muita tietoja – Övriga uppgifter – Additional information			

Sisällysluettelo

1. Johdanto.....	1
1.1. Lasten työnteon historiaa	1
1.2. Tutkimuskysymykset ja aiempi tutkimus	4
1.3. Lähdeaineisto ja metodit	7
2. Lapset, työ ja Helsinki	10
2.1. Lapsena Helsingissä.....	10
2.2. Kansakoululasten työssäkäynti	15
3. Lasten työ tehtaissa, kaupoissa ja kodeissa	21
3.1. ”Lapsia käytetään tehdastyöhön yleensä vuosi vuodelta yhä vähemmän”	21
3.2. Töissä kaupoissa ja kodeissa.....	28
3.3. Ansiotuloja ja armeliaisuutta – työnantajien suhtautuminen	34
4. Lapset kadulla töissä.....	38
4.1. Kadulla tehtävät työt	38
4.2. Katu – ”paheitten korkeakoulu”.....	43
5. Johtopäätökset	51
Lähdeluettelo	54

1. Johdanto

1.1. Lasten työnteon historiaa

Lapsityövoiman käyttöä ja työväenluokan lapsia tutkinut Pirjo Markkola on todennut, että luultavasti näkymättömin osa työväenluokkaa historiankirjoituksessa ovat työväenluokan lapset. Tilanne on sama niin Suomessa kuin muissakin maissa. Osittain tämä on johtunut tutkijoiden prioriteeteista, osittain lähdemateriaalin puutteesta. Lapsityövoiman historian kannalta tutkimus on keskittynyt erityisesti teolliseen lapsityöhön, muiden aspektien jäädessä vähemmälle tutkimukselle.¹

Lapset ja nuoret ovat käytännössä läpi historian tehneet erilaisia töitä perheensä tai ruokakuntansa hyväksi. Työtehtävät ovat vaihdelleet yhteiskuntaryhmän ja ajankohdan mukaan.² Lapsityövoiman käytön yleistymisen syynä on nähty usein teollinen vallankumous, joka alkoi 1700-luvun jälkipuolella Isossa-Britanniassa, mutta lapsityövoima Euroopan alueella yleistyi jo aiemmin. Lasten työnteon yleistymistä edistäneiksi tekijöiksi on esitetty sotia, köyhtymistä, palkkatyöläisyyden lisääntymistä, työlaitosmallin leviämistä ja maatalouden kaupallistumista. Suomessa lapsityövoiman käyttö kasvoi 1800-luvulla talousjärjestelmän muutoksen myötä.³

1500-luvun lopusta 1800-luvun puoliväliin viranomaisten ja uudistusmielisten säätyläisten näkemys oli, että köyhien lasten tulisi aloittaa työnteko mahdollisimman varhain.⁴ Länsimaissa 1600-luvulla laaditut palveluspakkosäädökset olivat alkusoittoa alempiin yhteiskuntaluokkiin kohdistuneelle politiikalle, jonka tarkoituksena oli pakottaa työntekoon ja estää joutilaisuutta. Työpakon nähtiin koskevan sekä lapsia että aikuisia. Suomessa palveluspakko päättyi elinkeinovapauden säätämisen myötä vuonna 1879. Työvoiman vapauttamisen myötä kerjäläisyyttä ja irtolaisuutta koskevia lakeja ajanmukaistettiin ja esimerkiksi määrättiin, että alle 15-vuotiaille kerjääville tai kuljeksiville lapsille voidaan määrätä ruumiillista kuritusta ja yli 15-vuotiaille yleistä työtä. Keskeinen kurinpidon keino oli pakollinen työnteko, joka koski myös alaikäisiä. Näin ollen työpakon politiikka jatkui myös elinkeinovapauden jälkeen. Lapset

¹ Markkola 2018, 163–164.

² Rahikainen 1996b, 24–25.

³ Rahikainen 2019, 151.

⁴ Rahikainen 1996b, 25.

tekivät töitä esimerkiksi koulu- ja lastenkodeissa, joihin heidät oli sijoitettu. Näihin laitoksiin päätyivät esimerkiksi pahatapaisina pidetyt lapset, jotka hankkivat ansioitaan julkisilla paikoilla tai olivat yhteiskunnan silmin joutilaina. Viranomaisten silmin kaduilla ja muilla julkisilla paikoilla töitä tekevien lasten ansionhankinta oli vain peiteltyä kerjäämistä ja lapset pahimmillaan irtolaisia.⁵

Lasten työnteon rajoittamista alettiin ensimmäisenä vaatia 1800-luvun Englannissa.⁶ Puuvilla- ja villatehtaissa työssä olevien lasten työaika lyhennettiin jo 1800-luvun alkuvuosina ja seuraavina vuosikymmeninä sama tapahtui tekstiiliteollisuudessa. Työnteon rajoittamissyitä olivat ensisijaisesti terveydelliset syyt ja myöhemmin erilaiset sosiaaliset syyt.⁷ Rajoittamistoimenpiteet koskivat aluksi vain teollista työtä.

Pohjoismaista Ruotsi oli ensimmäisenä rajoittamassa lasten työssäkäyntiä lainsäädännön voimin. Vuonna 1846 Ruotsissa kiellettiin alle 12-vuotiaiden lasten työskentely tehtaissa ja käsityölaitoksissa. 1850-luvulla käytiin keskustelua alaikäisten yötyön kieltämisestä sekä työajan rajoittamisesta. Alle 12-vuotiaiden yötyö kiellettiin vuonna 1852. Vuonna 1881 rajoitettiin lisäksi 12–14-vuotiaiden työaika kuuteen tuntiin.⁸ Norjassa säädettiin vuonna 1892 laki, joka kielsi alle 12-vuotiaiden lasten työskentelyn teollisuustöissä, minkä lisäksi 12–18-vuotiaiden työssäkäyntiä rajoitettiin.⁹ Tanskassa kiellettiin lainsäädännöllä alle 10-vuotiaiden työskentely tehtaissa vuonna 1873, ja vuonna 1901 laki ulotettiin koskemaan alle 12-vuotiaita.¹⁰

Suomessakin lainsäädäntöä pyrittiin kehittämään. Ensimmäinen varsinainen lainsäädännöllinen rajoitus teollisuustyöhön liittyen tuli voimaan 1868, mutta laihoihin tuloksiin. Alle 12-vuotiaiden työ kiellettiin ilman erityistä lupaa ja luvankin kanssa työaika rajoitettiin enimmillään kuuteen tuntiin. Lupa vaadittiin myös alle 18-vuotiaiden yötyöhön. Asetus ei kuitenkaan määritellyt, keneltä tämä lupa pitäisi pyytää, eikä mitään tahoja asetettu valvomaan asiaa, joten lasten työssäkäynti jatkui. Vuoden 1879 elinkeinovapauslaissa määriteltiin, että alle 12-vuotiaan sai ottaa töihin, jos oli lääkärin ja vanhempien lupa tähän ja vastaavasti lääkärin lupa tarvittiin alle 18-vuotiaan yötyöhön. Alle 15-vuotiaan enimmäistyöajaksi määrättiin kahdeksan tuntia.¹¹

⁵ Rahikainen 1994, 84–87.

⁶ Rahikainen 1996b, 25.

⁷ Tuominen 1955, 107.

⁸ Sandin 1997, 18, 22–23.

⁹ Schrupf 1997, 47.

¹⁰ de Coninck-Smith 1997, 130.

¹¹ Haapala 1986, 55–56.

Vuoden 1882 säätyvaltiopäivillä keskustelu työsuojelulainsäädännöstä jatkui. Säädyt esittivät komitean asettamista tutkimaan puutteita työoloissa. Komitea perustettiin seuraavana vuonna ja se ryhtyi tutkimaan asiaa. Tehtaista ja niiden työntekijöistä kerätyn tiedon perusteella huomattiin, että tutkitusta työväestöstä 8,3 % oli alle 15-vuotiaita. Alaikäiset ja täysi-ikäiset työntekijät työskentelivät pääsääntöisesti saman verran eli 12 tuntia päivässä.¹² Aiemmin asetetut rajoitukset eivät siis toimineet.

Selvitystyönsä perusteella komitea antoi suojelulakiehdotuksen, joka koski sekä tehtaita että käsityötä. Alaikärajaksi työhönotolle ehdotettiin 12 vuotta ja alle 15-vuotiaitakaan ei saisi ottaa töihin, elleivät he osaisi lukea ja laskea. Komitea ehdotti myös ammattientarkastajien viran perustamista.¹³

Vuoden 1888 säätyvaltiopäivillä asia otettiin tarkempaan käsittelyyn. Tällöin ehdotukset lasten ja nuorten teollisuustyön työaika rajoituksista herättivät huolta monessa valtiopäivämieheissä – rajoituksethan hankaloittaisivat lasten työnsaantia. Puheenvuoroissa nousi esiin muun muassa lasten ansioiden välttämättömyys köyhän perheen toimeentulolle.¹⁴ Säätyjen erimielisyyksistä huolimatta vuonna 1889 annettiin asetus teollisuustyössä olevien suojelemisesta. Siinä alle 12-vuotiaiden lasten tehdastyö kiellettiin täysin ja 12–14-vuotiaiden päivittäinen työaika rajattiin seitsemään tuntiin. Lisäksi lasten yötyö kiellettiin.¹⁵ Sama laki antoi kuitenkin Teollisuushallitukselle mahdollisuuden myöntää poikkeuksia näistä määräyksistä hakemusten perusteella, mikä yhä mahdollisti lasten töissä käynnin. Lain tullessa voimaan vuonna 1890 alle 15-vuotiaiden lasten määrä teollisuuden työntekijöinä nousi korkeammaksi kuin aiemmin (1437 poikaa ja 603 tyttöä) ja pysyi korkeana vielä seuraavanakin vuonna.¹⁶ Suojelulaki ei siis ainakaan heti vähentänyt alaikäisten palkkaamista.

Vuoden 1889 suojeluasetuksen myötä perustettiin kaksi ammattientarkastajan virkaa. Ammattientarkastajat työskentelivät Teollisuushallituksen alaisuudessa ja heidän tehtävänään oli valvoa suojelusäädösten noudattamista lähinnä teollisuusammattien parissa. Myös käsityöammatit kuuluivat periaatteessa tarkastuksen piiriin, mutta niiden osalta päävastuu kuului kunnallisille viranomaisille. Toinen ammattientarkastajista työskenteli itäisessä tarkastuspiirissä asemapaikkanaan Helsinki ja toinen läntisessä tarkastuspiirissä asemapaikkanaan Tampere. Vuodesta 1897 eteenpäin oli myös kolmas ammattientarkastaja,

¹² Komiteanmietintö 1884:7, 1–2, 23, 29, 34.

¹³ Komiteanmietintö 1884:7, 99–101.

¹⁴ Rahikainen 1996b, 26–27.

¹⁵ Asetus teollisuusammateissa olevain työntekijäin suojelemisesta. 18/1889.

¹⁶ Rahikainen 2019, 157.

jonka asemapaikaksi määräytyi Viipuri. Ensimmäinen naispuolinen ammattientarkastaja sai virkansa vuonna 1903 ja hänen päätehtävänä oli naispuolisten työntekijöiden työolojen tarkastus. Vuodesta 1909 ammattientarkastajia oli jo seitsemän – viisi miespuolista ja kaksi naispuolista tarkastajaa.¹⁷

Käsityöammattien tarkistus kuului ensin kunnallisille terveydenhoidon viranomaisille, kunnes Helsinkiin asetettiin vuonna 1905 miespuolinen kunnallinen käsityöntarkastaja. Naisvaltaisten työpaikkojen lisääntymisen vuoksi vuonna 1913 palkattiin myös naispuolinen käsiteollisuustarkastaja. Helsinki oli tässä asiassa edelläkävijä, sillä vasta vuonna 1917 kunnallinen käsitöiden ammatintarkastus määrättiin toteutettavaksi koko maassa, pienimpiä kuntia lukuun ottamatta.¹⁸

Lakipykäliin ja tarkastajien toimialaan sisällytettiin siis lähinnä varsinainen tehdastyö ja käsiteollisuus. Lapset kuitenkin työskentelivät paljon monitahoisemmissa ammateissa ja ansaitsivat rahaa niin kaupoissa, kodeissa kuin kadullakin. Teollisuustyötä koskevia määräyksiä ei pidetty riittävinä ja niitä myös rikottiin. Jo 1880-luvulla Helsingin opettajayhdistys jätti useamman aloitteen kaupungin poliisiviranomaisille, joissa ehdotettiin esimerkiksi katukaupan kieltämistä alle 11-vuotiailta. Vuonna 1897 Helsingin opettaja- ja opettajataryhdistys yhdessä Lastensuojeluyhdistyksen ja Rouvasväenyhdistyksen kanssa tukivat Helsingin työhuoneen johtokunnan valtiosäädylle tekemää ehdotusta, jolla pyrittiin kieltämään kokonaan alaikäisten käyttäminen ansiotyössä. Aloitteita ei kuitenkaan hyväksytty.¹⁹

1.2. Tutkimuskysymykset ja aiempi tutkimus

Työssäni tutkin lapsityövoiman käyttöä Helsingissä 1900-luvun alkupuolella. Ajankohdaltaan tutkimus rajoittuu noin vuosiin 1900–1920. Aikarajauksen alkuun vaikuttavat 1900-luvun lapsityövoiman kannalta tärkeät muutokset. Vuonna 1903 ensimmäinen naispuolinen ammattientarkastaja – joka keskittyi työssään erityisesti myös lasten työoloihin – sai virkansa, joten näin ollen viranomaisten tuottamaa lähdemateriaalia lapsityövoiman käytöstä alettiin tuottaa. Samana vuonna myös julkaistiin ensimmäinen Teollisuushallituksen monista tutkimuksista, joissa keskityttiin työntekijöiden oloihin aina tietyllä teollisuuden alalla.

¹⁷ Kettunen 1994, 65.

¹⁸ Hoskola 1989, 33–34.

¹⁹ Somerkivi 1977, 406.

Tutkimuksen aikarajaus loppuu vuoteen 1920. Seuraavana vuonna oppivelvollisuuslaki tuli voimaan ja näin ollen jokaiselle kouluikäisellä lapsella oli sekä mahdollisuus että velvollisuus koulunkäyntiin, joskaan se ei välittömästi lopettanut lasten työssäkäyntiä.²⁰

Tutkimuskysymykseni ovat: kuinka yleistä helsinkiläislaster työssäkäynti oli tutkittavana ajankohtana, missä he tekivät töitä ja miten yhteiskunta suhtautui asiaan? Tutkimuksessani selvitän myös työtätekevien lasten sosiaalista taustaa, heidän ansiotulojensa määrää ja vanhempien sekä työnantajien suhtautumista lapsityöhön. Tutkimuskysymyksiin lähdetään vastaamaan käsittelemällä ensin sitä ympäristöä ja aikaa, jossa työssäkäyvät lapset elivät eli tässä tapauksessa Helsinkiä vuosina 1900–1920. Sen jälkeen painopiste siirtyy käsittelemään alaikäisten eri ammatteja – ensin teollista työtä ja esimerkiksi kaupan alan työtä. Tämän jälkeen huomio kiinnittyy yllättävän yleiseen työmuotoon eli erilaisiin kadulla tapahtuviin työn muotoihin sekä niihin suhtautumiseen.

Lapsiksi määrittelen tutkimuksessani alle 15-vuotiaat henkilöt, kuten tutkittavan ajan Suomessa tehtiin.²¹ Haluan tutkimuksessani keskittyä aiemmin tarkemmin tutkitun teollisen työn lisäksi myös muihin yleisiin lapsityön muotoihin, kuten sanomalehtien jakeluun ja katukaupusteluun, sillä Helsingissä lapsityövoiman käyttäminen teollisuuden parissa ei ollut yhtä yleistä kuin esimerkiksi Tampereella. Tampere oli suurena tehdaskaupunkina Suomen teollisen lapsityövoiman keskus, jossa lapsityövoiman käyttö teollisuudessa oli suhteellisesti yleisempää kuin muilla teollisuusalueilla Suomessa.²² Lisäksi valitsemani ajankohtana lapsityöläisten suhteellinen määrä teollisuuden parissa oli laskussa.²³

Lapsityövoiman käytöstä Suomessa löytyy jonkun verran tutkimusta. Yleisesti ottaen aiempi tutkimus aiheesta on usein lainsäädännöllisiin seikkoihin keskittynyttä, koko Suomen tasolla ilmiötä tutkinutta tai muuten riittämätöntä. Esimerkiksi työtätekevien lasten määrästä puhuttaessa aiempi tutkimus on lähinnä esittänyt arvioita työtätekevien alaikäisten määrästä teollisuustöissä Helsingissä. Näissä arvioissa yleensä viitataan vuoden 1914 Helsingin tilastollisen vuosikirjan taulukkoon, joka käsittelee lasten määrää tehtaissa ja käsityöliikkeissä. Kuitenkin esimerkiksi Helsingin historiasta kirjoittanut Sven-Erik Åström toteaa kyseisen taulukon olevan riittämätön, sillä sen tiedot muun muassa ”eivät käsitä koko käsityötä”. Kyseisen taulukon tiedot ovat myös ristiriidassa sen lähteenä mainitun Teollisuustilaston

²⁰ Somerkivi 1977, 405.

²¹ Alle 15-vuotiaat laskettiin lapsiksi tai alaikäisiksi, kun taas 15–18-vuotiaat olivat ”nuoria henkilöitä”.

²² Tuominen 1955, 111-112; Markkola 2018, 170.

²³ Esim. Åström 1956, 59.

tietojen kanssa. Lisäksi kyseinen taulukko ottaa huomioon vain teollisen ja käsityön, eikä näiden ulkopuolisia työmuotoja, kuten kadulla tehtävää työtä. Katutyön eri muotoja käsitellään aihepiirin aiemmissa tutkimuksissa lähinnä pintapuolisesti.

Marjatta Rahikainen on kirjottanut lapsityövoiman käytöstä useissa artikkeleissaan. Viimeisimpänä häneltä on ilmestynyt artikkeli ”Lasten työnteko ja lapsityövoiman kysyntä teollistuvassa Suomessa” Juhani Koposen ja Sakari Saaritsan toimittamassa ”Nälkämaasta hyvinvointivaltioiksi”-kokoelmateoksessa (2019). Artikkelissaan Rahikainen kirjoittaa lasten työnteosta maaseudulla ja teollisuuden parissa, lapsityövoiman kysynnän vaihteluista, teollisuusalan ulkopuolisista ansiotöistä sekä lasten koulunkäynnistä. Artikkelissaan ”Miksi lasten työnteko päättyi – ja miksi se alkoi uudestaan” (1996) Rahikainen käy läpi lapsityövoiman käytön historiaa Suomessa, siihen liittyviä lakeja, viranomaisten suhtautumista lapsityövoimaan sekä lapsityövoiman kysynnän laskua 1900-luvun alun kuluessa ja uutta nousua 1980-luvulla. Muissa artikkeleissaan Rahikainen kirjoittaa muun muassa lapsille suunnatuista työhuoneista Helsingissä ja lainsäätäjien suhtautumisesta lapsityövoiman käyttöön.

Olen käyttänyt tutkielmassani Heikki Wariksen kattavaa teosta ”Työläisyhteiskunnan syntyminen Helsingin Pitkäsillan pohjoispuolelle I–II” (1932–1934) saadakseni kuvan Helsingistä elinympäristönä ja helsinkiläisten työläisten elämästä tutkittavana ajankohtana. Myös Sven-Erik Åströmin kirjoittama osuus teoksessa ”Helsingin kaupungin historia IV osa” (1956) on auttanut tässä. Verratakseni tilannetta toiseen suomalaiseen kaupunkiin samana ajankohtana, olen käyttänyt Pertti Haapalan teosta ”Tehtaan valossa. Teollistuminen ja työväestön muodostuminen Tampereella 1880–1920.” (1986). Työsuojelun historiassa olen turvautunut Helena Hoskolan kattavaan teokseen ”Sata vuotta työväensuojelua Suomessa 1889–1989” (1989), jossa käydään läpi lakimuutoksia ja niiden taustalla vaikuttaneita seikkoja sekä valtiopäiväkeskustelua.

Valitsemaani aihetta käsitellään myös Stefan Nygårdin pro gradu -tutkielmassa ”Fabriken, gatan och skolan. Barnarbete och synen på arbetande barn i Helsingfors 1840–1920” (2000), joka keskittyy lapsityövoiman rajoittamistoimiin valtiopäivillä sekä nimenomaan Helsingissä tapahtuneeseen lapsityövoiman käyttöön ja siihen suhtautumiseen. Nygårdin työn painopiste on 1800-luvussa ja hän keskittyy lähinnä tupakka- ja painoteollisuuteen esitellen muutamia tehtaita ja muita työpaikkoja, joissa lapsityövoimaa käytettiin. Tutkimuksessa käsitellään myös suuresti lainsäädäntöä ja siinä tapahtuneita muutoksia sekä aiheen tiimoilta käytyä

valtiopäiväkeskustelua. Nygårdin tutkimus sisältää kuitenkin joitakin virheitä. Tutkimuksessa esimerkiksi esitetään saman taulukon työtätekevien lasten määräästä kuin Åström (1956), mutta Nygård on sekoittanut tyttöjen ja poikien määrät taulukossa keskenään.

1.3. Lähdeaineisto ja metodit

”Suomen teollisuushallituksen tiedonantoja” -kausijulkaisu, joka sisältää ammattientarkastajien vuosikertomuksia, on saatavilla painettuna muun muassa Työväenliikkeen kirjastossa. Ammattientarkastajien virka perustettiin vuoden 1889 asetuksen myötä ja maamme sai kaksi ammattientarkastajaa, jotka raportoivat toimistaan vuosikertomuksissa. Naispuolisen ammattientarkastajan virka perustettiin vuonna 1903 ja hänen vuosikertomuksiaan on painettu vuodesta 1904 eteenpäin. Naispuolisen ammattientarkastajan vastuulle kuuluivat erityisesti naiset ja lapset. Vuosikertomukset sisältävät tietoja tarkastetuista työpaikoista, niiden työntekijöistä, tehdystä työstä ja tarkastajien kohtaamista ongelmista. Ammattientarkastajat keskittyivät työnsä puolesta teolliseen työhön, mutta ainakin naispuolinen ammattientarkastaja ottaa kantaa kertomuksissaan lapsityöhön myös laajemmin, esimerkiksi lapsiin sanomalehtien jakajina ja kaupustelutyössä ja antaa konkreettisia esimerkkejä työssään kohtaamista epäkohdista. Ammattientarkastajien vuosikertomuksissa tulee ottaa huomioon, että ne ovat kunkin tarkastajan subjektiivisia kertomuksia työstään ja toisinaan ammattientarkastajat tuovat raporteissaan vahvistikin esiin omia näkemyksiään esimerkiksi lapsityövoiman käytöstä.

Helsingin kaupunginarkistossa olevat terveydenhoitoviraston vuosikertomukset sisältävät tietoja työväen oloista ja näiden vuosikertomusten perusteella on koottu erinäisiä taulukoita kaupungin tilastollisiin vuosikirjoihin. Myös nämä tilastolliset vuosikirjat sijaitsevat kaupunginarkistossa. Tilastot tarjoavat tietoa esimerkiksi tehtaiden määräästä Helsingissä sekä teollisuustyöntekijöistä. Kaupunginarkistosta löytyvät myös Helsingin kaupungin kunnalliskertomukset sekä kaupunginhallituksen asiakirjoja, joita on hyödynnetty tässä tutkielmassa esimerkiksi selventämään lapsityöstä käytyä yhteiskunnallista keskustelua.

Teollisuushallituksen julkaisema Työtilasto-sarja sisältää erinäisiä tilastollisia tutkimuksia, jotka on julkaistu vuosien 1903–1920 välillä. Samankaltaisia tutkimuksia oli tehty aiemmin

myös muissa Euroopan maissa.²⁴ Tutkimuksissa on keskitytty aina tiettyyn alaan, kyseisen alan työntekijöiden määrin, työoloihin, palkkaukseen ja niin edelleen. Työtilasto-sarjan tarkoitus ei ole ollut paneutua nimenomaan alaikäisten työoloihin, vaan alaikäisiin työntekijöihin liittyviä seikkoja käsitellään vaihtelevasti tutkimuksesta riippuen. Tutkimuksissa harvoin otetaan erikseen kantaa alaikäisten työntekijöiden työoloihin, vaan keskitytään työntekijöihin kokonaisuudessa tai puhutaan erikseen mies- ja naistyöntekijöiden työoloista, palkan määrästä ja niin edelleen. Joka tapauksessa tilastoista saa vähintäänkin kuvan siitä ympäristöstä, jossa lapset työskentelivät. Erittäin tärkeäksi nousee vuonna 1908 julkaistu tutkimus kansakoululasten työskentelystä eri kaupungeissa – Helsinki mukaan lukien – sillä kyseinen tutkimus sisältää tietoa nimenomaan alaikäisten työnteosta. Myös tutkimukset tupakka-, kutoma- ja kirjapainoteollisuudesta sekä tutkimus konttori- ja kauppa-apulaisten oloista ovat osoittautuneet hyödyllisiksi lähteiksi. Kunkin tutkimuksen ensimmäisessä luvussa käydään läpi tutkimuksen valmistelutoimenpiteitä, tutkimusaineiston keräämistä ja mahdollisia ongelmia, joita tutkimuksen suorittamisen aikana on kohdattu.

Kansallisarkistossa sijaitsee Kauppa- ja teollisuushallituksen arkisto, josta on digitoitu ”Teollisuuslaitoksia koskevat ilmoitukset” vuosilta 1885–1905. Nämä sisältävät kyselylomakkeita, joihin työnantajan on pitänyt täyttää muun muassa tietoja työntekijöiden määrästä ikäluokittain, maksettujen työpalkkojen määrästä sekä mahdollisista työväen apukassoista ja työtapaturvavakuutuksista. Lähteenä nämä lomakkeet eivät ole täysin luotettavia, sillä kaikki työnantajat eivät ole täyttäneet työntekijöiden määrää lomakkeeseen, vaikka sitä erikseen kysytään. Tämän lisäksi osa merkinnöistä on epäselviä ja tietoja on myös merkitty selvästi väärin sarakkeisiin. Alaikäisten työntekijöiden yhteenlaskettu määrä on myös ristiriidassa Helsingin kaupungin tilastollisen vuosikirjan tietojen kanssa.

Selvittääkseni lainsäädännöllisiä seikkoja ja yhteiskunnan suhtautumista lapsityöhön olen hyödyntänyt erinäisiä aiheeseen liittyviä komiteanmietintöjä, jotka löytyvät painettuina. Lisäksi eduskunnan digitoidut valtiopäiväasiakirjat tuovat esiin lapsityöhön liittyvää poliittista keskustelua.

Kansalliskirjaston digitoitujen sanomalehtien arkisto on auttanut saamaan kuvan yhteiskunnallisesta keskustelusta aiheen ympärillä tutkittavana ajankohtana ja myöskin luomaan kuvaa niistä lasten käyttämisestä työn muodoista, kuten kadulla tehtävästä työstä, josta

²⁴ Työtilastollisia tutkimuksia oli tehty ainakin Saksassa, Englannissa, Sveitsissä, Yhdysvalloissa ja Ruotsissa. Työtilasto I 1903, s. 11.

ei löydy yhtä paljon viranomaisten tuottamaa aikalaistietoa. Olen pyrkinyt valitsemaan lehtiä eri poliittisten ryhmien sekä niin työnantajien kuin työntekijöidenkin puolelta. Käytettyjä sanoma- ja aikakauslehtiä ovat esimerkiksi Hufvudstadsbladet, Helsingin Sanomat, Työnantaja, Uusi Suometar ja Työmies. Näistä Hufvudstadsbladet, Helsingin Sanomat, Uusi Suometar ja Työmies ovat nimenomaan helsinkiläisiä sanomalehtiä, joten ne tuovat esiin myös helsinkiläistä näkökulmaa.

Tutkielmassa aihetta lähestytään sekä kvalitatiivisin että kvantitatiivisin metodein. Vastatakseni tutkimuskysymyksiin pyrin luomaan kuvan paitsi työskentelevien lasten määrästä, myös heidän työoloistaan ja ympäristöstään. Määrällisessä tutkimuksessa apuna ovat erityisesti erilaiset tilastot, joita löytyy esimerkiksi edellä mainituista vuosikertomuksista ja Teollisuushallituksen tutkimuksista. Samat aineistot tarjoavat lähteitä myös laadulliseen tutkimukseen, sillä ne antavat usein kuvan myös lasten työoloista, heidän kotioloistaan ja työnteon vaikutuksesta heidän elämäänsä.

2. Lapset, työ ja Helsinki

2.1. Lapsena Helsingissä

Helsingin väkiluku kasvoi nopeasti muuttoliikkeen myötä 1800-luvulla ja vuoteen 1840 mennessä Helsinki oli kasvanut Suomen suurimmaksi kaupungiksi väkiluvultaan. Väkiluku lähes kolminkertaistui vuosien 1870–1900 välillä ja uuden vuosisadan koittaessa Helsingissä asui lähes 100 000 ihmistä – Helsingistä oli tullut suurkaupunki ja entisestä käsityöläiskaupungista teollisuuskeskus. 1900-luvun alussa Helsingissä oli 690 tehdas- ja käsityöliikettä ja niiden yhteenlaskettu työntekijämäärä oli lähes 12 000 henkeä. Tämä määrä ylitti Tampereenkin teollisuustyöntekijöiden määrän, vaikka Tampereella sijaitsivat maan suurimmat tehtaat.²⁵

Väkiluvun nopea kasvun myötä myös asuttu alue kasvoi. Asutus levisi vahvistetun asemakaavan ulkopuolelle ja laitakaupungin alueista tuli köyhän kansan asuma-alueita. Jo 1860-luvulla kaupunki levisi Pitkäsillan pohjoispuolelle ja alueelle kohosi seuraavasta vuosikymmenestä lähtien uusi työläisyhteiskunta.²⁶ Rakennuskannan nopea kasvu toi mukanaan ongelmia. Vähävarainen kansa asui erittäin ahtaasti huonosti rakennetuissa asunnoissa, joista kiskottiin korkeaa vuokraa. Vuonna 1904 julkaistu työväenasuntoja koskeva tutkimus herätti huomiota. Tutkimustulokset osoittivat, että 68 % tyväestöstä Helsingissä asui yhden hengen huoneistoissa, joissa asumistiheys nousi keskimäärin 3,9 henkeen. Ahtainta oli Kallion yksiöissä, joissa asumistiheys oli 4,6 henkeä. Tietoja vertailtiin myös Viipurin ja Tukholman tilanteeseen, jolloin tultiin johtopäätökseen, että Helsingissä työväki asui ahtaimmin ja maksoi korkeinta vuokraa. Kaupungin asunto-ongelmat aiheuttivat myös sen, että työväki muutti usein asunnosta toiseen. Suurinta liikkuvuus oli Hermannin ja Kallion alueella, joissa vain vähän yli kolmasosa tyväestöstä oli asunut samassa asunnossa yli puoli vuotta.²⁷ Yleisin syy muuttamiseen oli maksamatta jäänyt vuokra.²⁸

Tehdastyön koneellistuessa työväen ammattitaidolla ei ollut enää yhtä suurta merkitystä kuin ennen. Ammattitaidoton ulkotyömieskin saattoi saada helposti töitä tehtaasta, mutta yhtä

²⁵ Waris 2016 (1932–1934), 30–31, 34.

²⁶ Waris 2016 (1932–1934), 34, 36–37, 46.

²⁷ Åström 1956, 145–146, 151–153.

²⁸ Waris 2016 (1932–1934), 273.

helposti työt saattoivat loppua tuotannon supistuessa. Tehtaiden koneellistumisen myötä lyhyemmät työsuhteet yleistyivät, mutta työsuhteen epävarmuuteen vaikuttivat lisäksi talouselämän nousut ja laskut. Epävarmojen työsuhteiden myötä epävarmaa oli myös työntekijöiden ja heidän perheidensä tulevaisuus. Suhteellisesti eniten lapsia syntyi juuri niihin perheisiin, joissa toimeentulo oli epävarmintaa.²⁹ Helsingissä syntyi tutkittavana ajankohtana keskimäärin hieman yli 3000 lasta vuodessa.³⁰

Vuosina 1905 ja 1906 tehtiin Helsingin kansakouluissa ensimmäisen kerran terveystarkastus ensimmäisen luokan oppilaille. Tarkastuksissa selvisi, että lasten ravitsemustila oli huono – vuonna 1905 noin 15 % ja vuonna 1906 noin 28 % lapsista oli aliravittuja. Huonoin lasten ravitsemustilanne oli esikaupungeissa Hermannissa ja Pasilassa.³¹

Jo vuonna 1890 kaupunkilaislapsista yli 75 % kävi koulua.³² 1900-luvun vaihteessa oli jo tavallista, että työläisperheiden lapset kaupungeissa kävivät neljä vuotta kansakoulua.³³ Helsingissä kansakoululaitos aloitti toimintansa jo vuonna 1867, kun alakansakoulut avattiin. Ennen oppivelvollisuuslain säätämistä koulunkäynti oli vapaaehtoista, mutta kansakoulun käyminen Helsingissä oli siis yleistä jo ennen lain voimaantuloa vuonna 1921. Vuosisadan alussa kansakoulu oli pääasiassa köyhemmän kansan lasten koulu – valtaosa lasten vanhemmista kuului työväestöön tai toimi palveluammateissa. Muiden yhteiskuntaluokkien edustus kansakoulun oppilaina kasvoi vähitellen.³⁴

Lasten työskentely ja koulunkäynti riippuivat perheen tilanteesta. Työelämän aloittaminen siirtyi lapsilla vähitellen kohti vanhempaa ikää ja koulunkäynti alkoi viemään yhä useamman alaikäisen ajan. Myös työnteon oppiminen oli tärkeää sekä kaupungeissa että maaseudulla, mutta ne taidot, joita työelämässä tarvittiin, olivat muuttumassa. Lainsäädäntö vaati työssäkäviltä lapsilta koulun käymistä, joten koulutuksen tarjoaminen lapsille tuli tarpeelliseksi. Enää ei riittänyt katekismuksen ulkoa oppiminen tai ABC-kirjan lukeminen. 1900-luvun alussa kaupunkilaisilla työväenluokkaisilla perheillä oli yhä hankaluuksia päättää perheen selviytymisen, lapsen koulunkäynnin ja lapsen työssäkäynnin välillä, mutta koulunkäynti alkoi olemaan yhä tärkeämpi osa lasten elämää.³⁵ Kuitenkin matala palkkataso,

²⁹ Waris 2016 (1932–1934), 206–207, 219.

³⁰ Åström 1956, 17.

³¹ Waris 2016 (1932–1934), 494, 614.

³² Markkola 2018, 172.

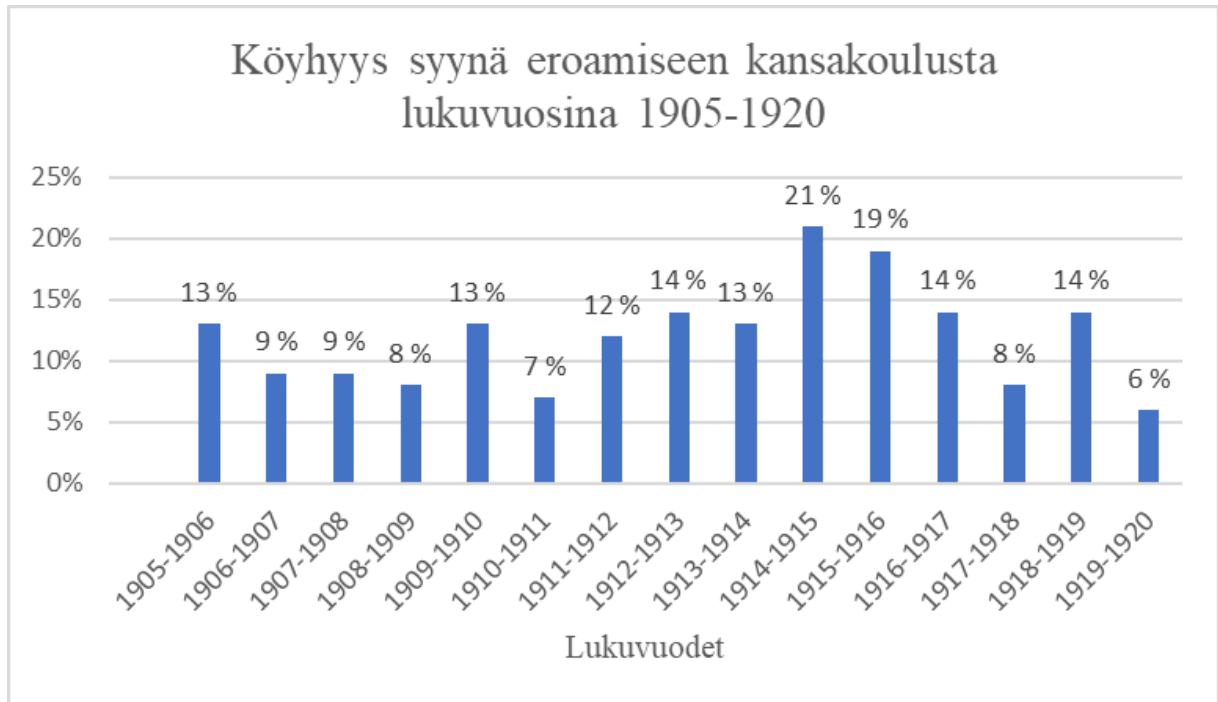
³³ Rahikainen 2011, 370.

³⁴ Somerkivi 1977, 11, 78, 404.

³⁵ Markkola 2018, 165, 172–173.

työttömyys ja sairaudet aiheuttivat monessa perheessä tilanteen, jossa myös lasten tuli hankkia perheelle tuloja.³⁶ Koulunkäynti ei ollut usealle lapselle ainoa päivän askare.

Helsingin kaupungin poliisijärjestyksessä todettiin, että ”kouluikäinen nuoriso ei saa ammatin tähden laiminlyödä koulunkäyntiään”.³⁷ Toisinaan kuitenkin kävi myös niin, että lapsi joutui jättämään koulunkäynnin kesken mennäkseen töihin. Helsingin kaupungin kansakouluista eronneista lapsista on saatavilla tietoja vuosilta 1905–1920.

Kuvio 1. Köyhyyden osuus syynä kansakoulusta eroamiseen Helsingissä lukuvuosina 1905–1920. Lähde: HTV 1905–1921 ja Helsingin kaupungin tilasto IV: Opetuslaitokset 1917–1918, Hka.³⁸

Kuviosta 1 näkyy köyhyys syynä kansakoulusta eroamiseen. Esimerkiksi lukuvuonna 1905–1906 koulun kesken jättäneistä 13 % ilmoitti syyksi köyhyyden. Köyhyyden takia koulusta eronneiden lasten määrä oli kyseisenä lukuvuonna 282.³⁹ Koulun keskeyttäminen köyhyyden vuoksi väheni ajan myötä. Lukuvuonna 1919–1920 eli juuri ennen oppivelvollisuuden voimaantuloa koulun keskeyttäneistä enää 6 %:lla oli syynä köyhyys.⁴⁰ Kuviosta 1 on

³⁶ Markkola 1997, 79.

³⁷ Kunnallisasetuskokoelma 1911, §117. Hka.

³⁸ Lukuvuoden 1917–1918 koskevat vain suomenkielisiä kansakouluja, sillä ruotsinkielisten kansakoulujen kevätlukukauden oppilasmäärän tiedoista osa hävisi sisällissodassa. Ruotsinkielisten kansakoulujen vuosikertomus, Helsingin kaupungin tilasto VI: Opetuslaitokset 1917–1918. Hka.

³⁹ HTV 1906, taulu 113. Hka.

⁴⁰ HTV 1922, taulu 119. Hka.

erotettavissa yksittäisiä lukuvuosia, jolloin koulusta köyhyyden takia eronneiden lasten määrä kohoaa selkeästi – nimittäin sotavuodet. Sekä ensimmäinen maailmansota että sisällissota vaikuttivat lasten työssä käyntiin. Kaupungin opetus- ja sivistyslautakunta huomasi myös vaihtelut lasten koulusta eroamisen määrissä. Lukuvuoden 1916–1917 vuosikertomuksessa valiteltiin, että vain poikkeuksellisen pieni osa koulusta eronneista lapsista on saatu jatkamaan koulunkäyntiään. Syyksi mainittiin se, että ”vallitseva kallis aika on pakottanut sekä perheenäidit että lapset tavallista enemmän etsimään työnansiota kodin ulkopuolelta sekä että työtä suhteellisen runsaasti on ollut saatavissa.”⁴¹

Uusi Suomi -lehdessä ilmestyi elokuussa 1920 artikkeli, jossa käsiteltiin näitä koulunsa keskeyttäneitä ”joutolapsia”. Koulusta eronneiden lasten lukumäärä on tosin artikkelissa suurempi kuin esimerkiksi Helsingin kaupungin tilastoissa. Syitä lasten eroamiselle koulusta esitettiin useampia – yksi oli huonojen asuinolojen aiheuttamat jatkuvat muutot, toinen perheen pienempien lasten hoitaminen, kun äiti oli sisällissodassa jäänyt leskeksi ja näin ollen perheen pääasiallinen elättäjä sekä kolmas ”vähäpätöiset syyt”. Näissä kaikissa oli taustalla perheen taloudellinen tilanne. Koulusta eronneiden lasten mainittiin hakeutuvan ”joukottain n.s. katu-ammatteihin kengänkiillottajiksi ja sanomalehden myyjiksi”, sillä heidän ei ollut mahdollista saada vakinaista työtä alaikäisinä ja koulukäymättöminä.⁴²

Aina ei kuitenkaan lasten koulunkäynnin laiminlyönti ja aikainen siirtyminen työelämään johtunut varsinaisesti vanhemmista tai lapsista itsestään. Ammattientarkastajan raportissa vuonna 1915 tuodaan ilmi epäkohta, joka hankaloitti alaikäisten koulunkäyntiä heistä johtumattomista syistä. Kun vanhemmat lapsineen muuttivat toiselle paikkakunnalle, lapset eivät voineet siirtyä paikkakunnan kansakouluun opiskelemaan ennen kuin kotipaikkaoikeus oli saatu, jolleivät vanhemmat kyenneet maksamaan vieraspaikkakuntalaisen korkeita koulumaksuja. Ammattientarkastajan raportissa puhutaan jopa 10–30 markan lukukausimaksuista, joihin vanhemmilla ei yksinkertaisesti ollut varaa, etenkin jos kyseessä oli monilapsinen perhe.⁴³

Vaikka erilaiset kadulla tehtävien töiden muodot nähtiin paheksuttavina vaihtoehtoina, niin toisaalta joutilaisuuttakaan ei katsottu hyvällä. Lasten toimeettomuus, etenkin kesälomien aikana, nähtiin johtavan pahimmillaan rikollisuuteen.⁴⁴ Tutkittavana ajankohtana lastenhuollon

⁴¹ Kasvatuslautakunnan kertomus, Helsingin kaupungin tilasto VI: Opetuslaitokset 1916–1917. Hka.

⁴² US 25.8.1920.

⁴³ ”Ammattientarkastus Suomessa”, TTA, 4-5/1917, 183–231.

⁴⁴ US 13.4.1915, 4.

avainsana oli suojelukasvatus, jonka malli saatiin Länsi-Euroopasta. Suojelukasvatus keskittyi pahatapaisten, turvattomien ja laiminlyötyjen lasten aseman parantamiseen. Suurimpiin kaupunkeihin perustettiin kasvatuslautakunnat sekä lastenkoteja, -tarhoja, -seimiä, työtupia ja kesäsiirtoloita.⁴⁵ Myös Helsingissä oli alettu vuosisadan vaihteessa kiinnittää huomiota lasten ja nuorten oloihin ja kaupunkiin perustettiinkin Suomen ensimmäinen kasvatuslautakunta vuonna 1899.⁴⁶ Kesäsiirtoloiden idea syntyi, kun syksyisin kouluissa huomattiin köyhien lasten olevan työnteon heikentämiä kesän jälkeen – oleskelu terveelliseksi koetussa maalaisympäristössä kesän ajan voimistaisi heitä syksyllä alkavaa koulutyötä varten.⁴⁷

Kaikki eivät kuitenkaan päässeet kesäksi maaseudun rauhaan, sillä kesäsiirtolat oli tarkoitettu nimenomaan kansakoulua käyville lapsille. Vallalla olevien näkemysten mukaan työväenluokan lasten tuli tehdä töitä.⁴⁸ Naapurit, viranomaiset ja muut asianosaiset katsoivat pahalla lasta, joka oli haluton osallistumaan perheensä elatukseen. Myös työväenluokan sisällä nähtiin lapsen velvollisuudeksi edesauttaa perheen taloudellista tilannetta.⁴⁹ Helsingissä perustettiin työnvälitystoimisto kansakoulun käyneille, jotka yleensä olivat siis 13–14-vuotiaita lapsia. Kansakoulutarkastaja perusteli ideaa työnvälityksestä sillä, että ilman säännöllistä ja sopivaa työtä lapset tulisivat joutilaiksi ja ajautuisivat katuelämään. Vuosittain kansakoululasten työnvälitystoimisto välitti työpaikkoja parille sadalle oppilaalle.⁵⁰

Tutkittavan ajankohdan helsinkiläislapsi oli siis useimmiten kansakoulua käyvä ja työväenluokan perheestä. Helsingissä asuttiin ahtaasti ja perheiden toimeentulo oli epävarmaa. Lapsille tämä tarkoitti usein töihin menemistä koulunkäynnin kustannuksella. Työläisten lapsen tehtäväksi katsottiin töihin siirtyminen, mikäli perheen tilanne sen vaati. Toimettomuutta ei ylipäättään katsottu hyvällä, vaan sen nähtiin johtavan paheellisiin elämäntapoihin.

⁴⁵ Jaakkola 1994, 118–119.

⁴⁶ Halila 1977, 23.

⁴⁷ Somerkivi 1977, 314.

⁴⁸ Markkola 1997, 89.

⁴⁹ Markkola 2018, 171.

⁵⁰ Somerkivi 1977, 324.

2.2. Kansakoululasten työssäkäynti

Vuonna 1906 Teollisuushallitus suoritti Senaatin toimeksiannosta tutkimuksen Helsingin, Turun, Tampereen ja Viipurin kaupunkien kansakoululasten työskentelystä koulun ulkopuolella. Taustalla oli tarve saada selville alaikäisten ”työajat ja muut olot” valmisteltavana ollutta työväensuojelulainsäädännön uudistusta varten. Erityisesti Helsingin kaupungin kansakoulujen tarkastaja Adolf von Bonsdorff kannatti tutkimuksen toimittamista, sillä hänen mukaansa tutkimus toisi ilmi ”lukuisia epäkohtia, jotka välttämättä kaipaavat korjausta” helsinkiläisten kansakoululasten parissa.⁵¹

Tutkimuksen suorittamiseksi laadittiin kyselykaavakkeet, jotka jokainen opettaja täyttäisi luokkansa oppilaiden osalta kansakoulutarkastajan valvonnan alaisena. Kysymykset koskivat esimerkiksi oppilaan ikää, perhettä, mahdollista työpaikkaa ja -aikaa, palkkaa sekä koulumenestystä. Opettajat hankkivat vastaukset kaavakkeisiin vuoden 1906 aikana, jonka jälkeen kansakoulutarkastaja keräsi täytetyt kaavakkeet ja lähetti ne edelleen Teollisuushallitukseen. Aineisto paljastui huomattavasti odotettua laajemmaksi ja tilastojen kokoaminen aikaa vieväksi johtuen lasten ammattien yllättävästä monipuolisuudesta.⁵²

Helsingissä tutkittavia kansakoululapsia oli 8234, joista alle 15-vuotiaita oli 8042 eli liki 98 %. Näin ollen lähes kaikki tutkimuksen helsinkiläiset koululapset olivat alaikäisiksi laskettavia ja tutkimuksen tuloksia voi hyödyntää tässä tutkielmassa myös niiltä osin, kun alaikäisiä ei ole eritelty alle 18-vuotiaista alkuperäisessä tutkimuksessa. Tutkituista lapsista hieman yli puolet oli tyttöjä.⁵³ Helsingin kansakouluissa lähes kaikki lapset 1900-luvun alussa olivat työväenluokan lapsia, sillä oli harvinaista, että muiden yhteiskuntaluokkien edustajat pistäisivät lapsensa tavalliseen kansakouluun. Näin ollen tutkimuksesta saa myös osaltaan kuvan Helsingin työväestön elämästä.⁵⁴

Tutkimuksen perusteella selvisi erityisesti lasten suorittaman työn kirjavuus. Teollisena pidetyn työn lisäksi lapset työskentelivät monipuolisesti kotona ja sen ulkopuolella – he autoivat vanhempiaan siivoamisessa ja sisarustensa hoitamisessa, myivät sanomalehtiä ja pikkurihkamaa kaduilla, kävelyttivät koiria, työskentelivät työkodeissa, toimivat asiapoikina ja

⁵¹ Työtilasto V 1908, 4–5.

⁵² Työtilasto V 1908, 6, 9–11, 14, 22.

⁵³ Työtilasto V 1908, taulut 1 ja 2.

⁵⁴ Waris 2016 (1932–1934), 489.

-tyttöinä, palvelivat perheissä, kantoivat tiiliä rakennustöissä, pyydystivät rottia, jakoivat postia ja avustivat niin partureissa, ravintoloissa kuin myyntitoimissakin.⁵⁵

Kyseisessä tutkimuksessa alaikäisistä 79 % ilmoitti tekevänsä jotakin työtä. Näistä työtätekevästä suurin osa ilmoitti olevansa apuna kotona ja ”todellista työtä” teki 14 % kaikista tutkituista alaikäisistä helsinkiläisistä kansakoululapsista, mikä tarkoittaa 1094 lasta. Määritelmä ”todellisesta työstä” on kyseisen työtilastollisen tutkimuksen johtajan G. R. Snellmanin tekemä ja sulkee pois kotona apuna tehdyn työn, sillä kyseinen työ oli hänen mukaansa luonnollista lapsille. Osalla lapsista oli myös kotona töitä, joita ei laskettu kodin hoitamiseksi, vaan näitä töitä tehtiin nimenomaan ”perheen tulojen kartuttamiseksi”. Tämänkaltaiseen työhön kuuluivat esimerkiksi erilaiset ompelutyöt ja pihan hoitaminen.⁵⁶ Tässä tutkielmassa lasketaan työksi selkeyden vuoksi vain tutkittavan ajankohdan määrittelemä ”todellinen työ” eli näin ollen suljetaan pois kotona apuna tehty työ, joskin tätä työn muotoa käsitellään lyhyesti myöhemmin.

Yhtä monipuolinen, kuin ”työ kotona” oli myös tutkimuksen käyttämä ryhmä ”työ kodin ulkopuolella”. Se sisälsi esimerkiksi muissa kuin omassa kodissa tehdyt palvelustyöt. Myös tähän työn muotoon keskitytään tarkemmin myöhemmin tässä tutkimuksessa. Monilla lapsista oli myös useampi toimi – he saattoivat sanomalehtien myymisen lisäksi esimerkiksi kaupitella rihkamaa ja tehdä töitä kotona.⁵⁷

Töissä käyminen oli tutkimuksen perusteella yleisempää poikien keskuudessa. Alle 15-vuotiaista pojista 18 % ja tytöistä 9 % teki ”varsinaiseksi työksi” laskettavaa työtä koulunkäynnin ohella. Pojilla oli tyttöjä yleisempää olla ilman mitään tointa, kun taas tyttöillä oli huomattavasti yleisempää olla apuna kotona.⁵⁸

Suurin osa työtätekevästä lapsista työskenteli sekä lukukausien että varsinaisen koululoman aikana. Heidän viikoittaiset työaikansa ylsivät jopa 60–72 tuntiin. Yleisin ilmoitettu viikoittainen työaika oli kuitenkin huomattavasti lyhyempi ja sijoittui 12–24 tunnin välille. Lähes puolet lapsista ilmoitti tekevänsä töitä myös sunnuntaisin. Sunnuntaityön tekeminen oli tutkimuksen mukaan selkeästi yleisintä Helsingissä.⁵⁹

⁵⁵ Työtilasto V 1908, 22–23.

⁵⁶ Työtilasto V 1908, taulu 10, 23, 26.

⁵⁷ Työtilasto V 1908, taulu 10, 23.

⁵⁸ Työtilasto V 1908, taulu 10.

⁵⁹ Työtilasto V 1908, taulut 16 ja 17.

Tutkimuksessa ilmaistiin huoli lasten työaikoja kohtaan. Jos koulu oppitunteineen ja niihin valmistautumisineen vei aikaa tutkimuksen mukaan noin 36 tuntia viikossa, niin esimerkiksi 24 tuntia töitä sen lisäksi tarkoitti 60 tunnin viikoittaista työaikaa, mikä oli saman verran kuin monella aikuisella. Jo tämä 60 tuntia viikossa koettiin liian suureksi taakaksi 7–14-vuotiaille ja huomautettiin, että monella viikoittainen työaika on vielä tästäkin suurempi. Pitkä työaika yhdistettynä köyhään kotiin, ”missä terveydenhoidollisiin oloihin ja eritoten lasten ravintoon nähden on paljon toivomisen varaa” nähtiin vahingollisena.⁶⁰

Lasten saamat ansiot eivät olleet suuria. Yhteensä 772 tutkimuksen kohteena ollutta kansakoululaista Helsingissä ilmoitti saavansa rahallista palkkaa työstään. Heistä yli puolet sai viikossa kolme markkaa tai vähemmän. Vain 3 % ylsi 9 markan viikkotuloihin. Osa lapsista ilmoitti saavansa rahapalkan sijaan luontoispalkkaa, ei yhtään palkkaa tai palkka jäi ilmoittamatta.⁶¹ Vertailun vuoksi palkkatietoja Helsingistä samalta vuodelta on saatavilla esimerkiksi kaupungin omien työntekijöiden päiväpalkoista – kaupungin rakennuskonttorin muurarit ja kivityömiehet tienasivat keskimäärin päivässä noin kuusi markkaa ja apuritkin keskimäärin lähemmäs neljä markkaa.⁶² Aikuiset työntekijät tienasivat siis jo päivässä paremman palkan kuin suurin osa töitä tekevästä kansakoululapsista viikossa.

Pojilla yleisimmät työtehtävät olivat sanomalehtien myyminen ja niiden kotiinkanto, joiden parissa työskenteli yli puolet alaikäisistä pojista ja tytöistäkin kolmasosa – tosin suurin osa näistä tytöistä ei myynyt sanomalehtiä kaduilla, vaan osallistui enemmänkin niiden kotiinkantamiseen. Sanomalehtien kotiinkannolla tarkoitetaan sanomalehtien toimittamista tilaajien koteihin. Tyttöillä yleisimpään työhön kuului tarkemmin määrittelemätön ”työ kodin ulkopuolella”. Tehdastyö oli sekä tytöillä että pojilla harvinaisempi työ Helsingissä, kun taas esimerkiksi Tampereella se oli yleisin kansakoululasten ilmoittama työ.⁶³

Tutkimuksessa mainitaan myös erikseen lapset, jotka suorittivat työtehtäviä, ”vaikkeivat ole joutuneet sitä varten määrättyyn ikään” eli olivat vuoden 1889 suojelulain mukaan liian nuoria tekemään kyseisiä töitä. Eräs 9-vuotias poika oli töissä isänsä kanssa rautavalimossa, toinen puhdisti työkaluja höyryleipomossa ja kolmas työskenteli asfalttitehtaassa. Yksi 10-vuotias oli töissä työhuoneessa, jossa sahasi ja hakkasi halkoja. Paperitehtaassa maaseudulla työskenteli yksi 11-vuotias helsinkiläispoika ja toinen kantoi lautoja ja tiiliä maalarimestarin palveluksessa.

⁶⁰ Työtilasto V 1908, 58.

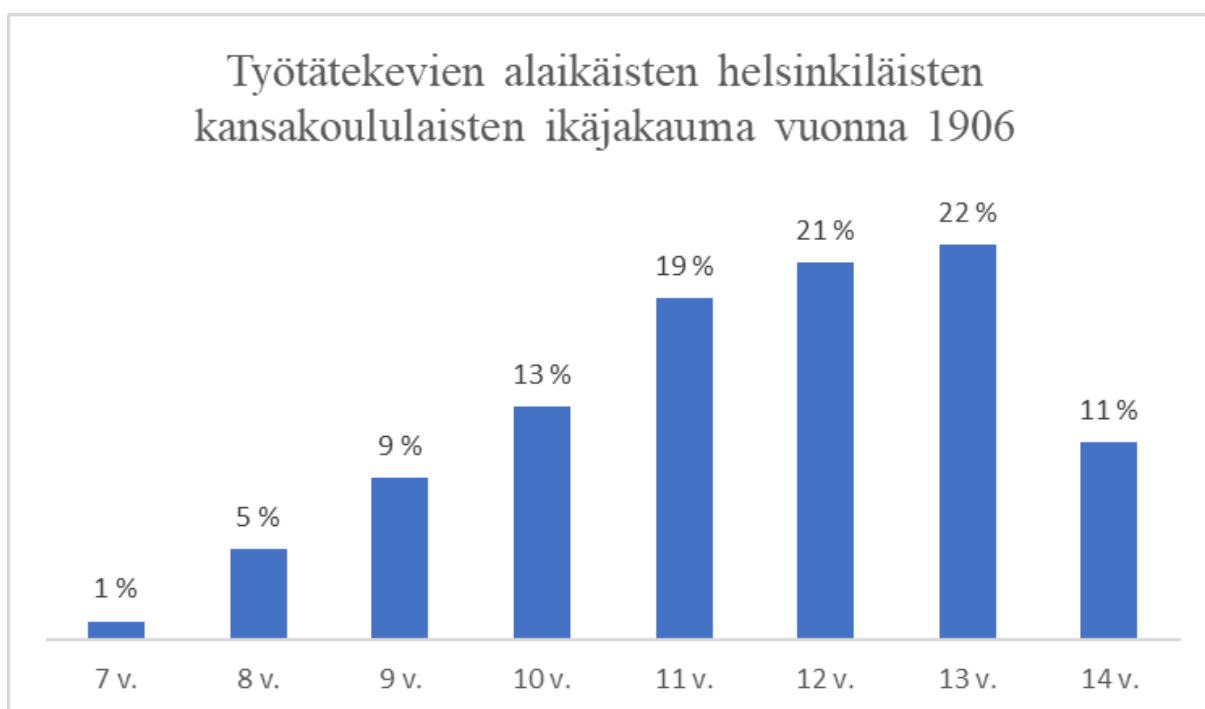
⁶¹ Työtilasto V 1908, taulu 6.

⁶² HTV 1906, taulu 203. Hka.

⁶³ Työtilasto V 1908, taulu 10, 27.

Tässä yhteydessä huomautetaan myös, että oli myös ”joukko toimia, jotka eivät ollenkaan sovellu lasten ikään”, mutta niiden ei ilmeisesti katsottu olevan lainvastaisia.⁶⁴

Vuonna 1908 osa lapsista teki töitä jo hyvin nuoresta lähtien. Nuorimmat tutkimukseen osallistuneet olivat Helsingissä 7-vuotiaita, ja heistä yhdeksän lasta ilmoitti tekevänsä töitä. Joukossa oli yksi sanomalehtimyyjä, mutta muuten 7-vuotiaat eivät tarkemmin määritelleet työnkuvaansa.⁶⁵ Tutkimuksen mukainen työtätekevien lasten ikäjakauma on esillä seuraavassa kuviossa:

Kuvio 2. Kansakoululapsia koskevan tutkimuksen mukainen työtätekevien alaikäisten helsinkiläisten kansakoululaisten ikäjakauma vuonna 1906. Prosenttiluvut on pyöristetty yhden prosenttiyksikön tarkkuuteen, minkä vuoksi niiden yhteissumma on 101 prosenttia. Lähde: Työtilasto V (1908), taulu 10.

Määrällisesti eniten oli 13-vuotiaita työntekijöitä. Kyseisestä taulukosta ei voi kuitenkaan vetää johtopäätöksiä siihen, että työnteko olisi ollut yleisintä 13-vuotiaiden kansakoululaisten keskuudessa, sillä tuloksiin vaikuttaa eri-ikäisten lasten osuus kansakoulussa. Koulu aloitettiin tavallisesti 7-vuotiaana ja esimerkiksi 14-vuotiaita oli kaupunkien kansakouluissa tutkittavana ajankohtana melko vähän – koulunkäynti lopetettiin tavallisesti 13–14 vuoden iässä, jotta

⁶⁴ Työtilasto V 1908, 37-38.

⁶⁵ Työtilasto V 1908, taulu 10.

voitaisiin siirtyä työnhakuun.⁶⁶ Tämän vuoksi on tarpeen tarkastella myös eri-ikäisten lasten osuutta kaikista työtätekevistä lapsista.

Taulukko 1. Työtätekevien alaikäisten helsinkiläisten kansakoululaisten osuus koko ikäluokasta vuonna 1906.

ikä	7 v.	8 v.	9 v.	10 v.	11 v.	12 v.	13 v.	14 v.
	3 %	4 %	7 %	11 %	17 %	21 %	26 %	30 %

Lähde: Työtilasto V (1908), taulu 10.

Taulukosta näkee, miten suhteellinen osuus työssäkäyvistä kasvaa iän myötä. Suhteellisesti yleisintä työnteko oli 14-vuotiaiden keskuudessa, joista 30 % ilmoitti tekevänsä töitä. Sen sijaan esimerkiksi 7-vuotiaista vain muutama prosentti oli töissä käyviä.

Lasten vanhempien ammatilla oli vaikutusta siihen, kävikö lapsi töissä. Helsinkiläisten kansakoululasten isistä yli kolmasosa työskenteli tehtaassa tai käsityöammatissa. Toiseksi yleisimmät ammatit olivat rakennustyöntekijä ja ”työntekijä” tai palkollinen. Työntekijällä viitattiin yleensä ammattitaidottomaan sekatyömieheen. Yleisintä lapsen töissä käynti oli, mikäli isä oli edellä mainittu työntekijä tai palkollinen. Heidän lapsistaan 17 % teki töitä. Myös rakennustyöläisten ja merimiesten lapsissa oli keskivertoa enemmän työssäkäyviä. Sen sijaan esimerkiksi rautatie-, tulli- ja postityöntekijöiden lapsista vain muutama prosentti kävi töissä.⁶⁷

Noin 14 % tutkimuksen kansakoululapsista oli yksinhuoltajaperheestä, jossa isä oli tuntematon tai kuollut eli ei osallistunut lapsen elatukseen. Tutkimuksen perusteella äidin yksinhuoltajuudella oli jonkin verran merkitystä siinä, kävikö lapsi töissä vai ei. Niissä perheissä, joissa isä oli pääasiallinen elättäjä, 13 % lapsista kävi töissä. Toisaalta perheissä, joissa isä ei osallistunut elatukseen, 21 % lapsista oli töissä käyviä. Teollisuushallituksen tutkimuksen mukaan tämä selittyy niillä niukemmilla oloilla, joissa lesket tai naimattomat naiset lapsiensa kanssa elävät. Myös yksinhuoltajaäidin ammatilla oli vaikutusta siihen, oliko lapsi työelämässä vai ei. Esimerkiksi työntekijättärien, palvelijattarien tai maataloustyötä harjoittavien yksinhuoltajaäitien lapsista liki kolmasosa teki töitä. Sen sijaan esimerkiksi talonomistajattarien lapsista ei yksikään. Perheen koolla ei ollut kansakoululasten keskuudessa merkitystä siinä, kävikö lapsi töissä vai ei. Yleisin perhekokoo oli kuusi henkeä, mutta

⁶⁶ Somerkivi 1977, 392; Työtilasto V 1908, taulu 2; Rahikainen 1998, 332.

⁶⁷ Työtilasto V 1908, taulu 6, 31.

Helsingissä oli myös yli 400 kansakoululasta, joiden perhekoko oli kymmenen henkeä tai enemmän.⁶⁸

Koululasten työnteko herätti keskustelua myös muualla Euroopassa, ja myös muissa maissa tutkittiin lasten työssäkäynnin yleisyyttä ja sen vaikutusta lapsiin sekä heidän koulunkäyntiinsä. Vuonna 1912 samantapainen kyselytutkimus tehtiin Norjassa, Kristianiassa (nyk. Oslo). Selvisi, että kansakoulua käyvistä pojista kolmasosa ja tytöistä kymmenesosa tekivät palkallista työtä koulunkäynnin ohessa. Pojilla yleinen ammatti oli juoksupoika ja tytöillä palvelustoimi. Tehtaissa työskenteli vain 2 % tutkimuksen lapsista. Keskimääräinen työaika oli 3–4 tuntia päivässä. Työtätekevät pojat olivat tutkimuksen perusteella terveempiä kuin työttömät. Tätä selitettiin sillä, että työhön laitetaan vain terveitä lapsia, sillä heidän on helpompi löytää töitä. Työtätekevät koulupojat olivatkin terveimpien joukossa, mutta tyttöjen kohdalla tilanne oli toinen. Työssäkäyvät tytöt olivat usein fyysisesti heikommassa kunnossa kuin ilman töitä olevat. Tätä poikien ja tyttöjen terveydentilan eroa selitettiin sillä, että tyttöjen työ tapahtui usein sisätiloissa, mikä oli huonoksi terveydelle.⁶⁹

Myös Itävallassa tehtiin samanlainen tutkimus vuonna 1908. Kyseinen tutkimus oli huomattavasti laajempi kuin Suomen tai Norjan vastaava ja käsitti yhteensä yli 400 000 lasta. Tutkimuksen mukaan yli kolmasosa sekä tytöistä että pojista teki töitä koulunkäynnin ohella. Jos maanviljelystyö ja kotiaskareet suljetaan pois, niin yleisin työ sekä tytöillä että pojilla oli teollinen työ – noin kymmenesosa heistä sai elantonsa tehtaista ja käsityöliikkeistä.⁷⁰

Norjan kyselytutkimuksen tuloksista käy ilmi, että myös Kristianiassa työtätekevät koululapset olivat vähemmistössä, ja tehtaissa työskentely oli verrattain harvinaista. Tulokset kuitenkin eroavat Suomen vastaavasta, mitä tulee lasten terveyteen. Suomessa opettajat kuvailivat töitä tekevien lasten olevan väsyneitä, heikkoja ja liikarastittuneita.⁷¹ Itävallassa lasten työskentely teollisuuden parissa oli tutkimuksen mukaan yleisempää kuin Suomessa tai Norjassa.

Vuonna 1906 yli tuhat helsinkiläistä kansakoululasta teki varsinaisiksi töiksi laskettavia toimia. He työskentelivät niin tehtaissa, kodeissa kuin kaduillakin. Kansakoululapsista jo nuorimmatkin eli 7-vuotiaat saattoivat tehdä töitä, vaikkakin suhteellisesti yleisintä töiden tekeminen oli 14-vuotiaiden joukossa. Perheen tulotasolla ja vanhempien ammatilla oli vaikutusta siihen, tekikö lapsi töitä vai ei.

⁶⁸ Työtilasto V 1908, taulut 6 ja 8, 32.

⁶⁹ ”Kristianian koululasten ansiotyö”, TTA, 5/1913, 360–366.

⁷⁰ ”Itävallan koululasten työ koulun ulkopuolella”, TTA, 1/1911, 24–28.

⁷¹ Työtilasto V 1908, s. 42–44.

3. Lasten työ tehtaissa, kaupoissa ja kodeissa

3.1. ”Lapsia käytetään tehdastyöhön yleensä vuosi vuodelta yhä vähemmän”

Lainsäädäntö, yhteiskunnallinen keskustelu ja ihmisten huomio kiinnittyivät ensisijaisesti lasten työskentelyyn tehtaissa ja käsityöammattien parissa, etenkin 1800-luvun lopulla. Toisaalta viranomaisten silmissä teollista työtä ei pidetty samalla tavalla lapsia riistävänä toimintana, kuin kaduilla tapahtuvaa työtä. Päinvastoin – teollisuustyön katsottiin olevan hyödyllistä alempien sosiaaliluokkien lapsille ja nuorille, sillä se oli ”rehellistä” työtä ja rinnastettavissa kasvatukseen.⁷²

Lapsityöntekijöiden määrä tehtaissa ja käsityöliikkeissä oli kuitenkin Helsingissä tutkittavana ajankohtana pienehkö. Lähteissä on toisinaan esitetty pelkästään tehtaissa työskentelevien määrä ikäluokittain, toisinaan tehtaita ja käsityöliikkeitä ei ole eroteltu, minkä lisäksi käsityöliikkeistä on vähemmän tietoa saatavilla. Lähteiden perusteella on mahdollista muodostaa taulukko vuosien 1900–1908 väliltä tehtaissa ja käsityöliikkeissä työskentelevistä alaikäisistä.

Taulukko 2. Alle 15-vuotiaiden työntekijöiden määrä tehtaissa ja käsityöliikkeissä Helsingissä.

vuosi	1900	1901	1902	1903	1904	1905	1906	1907	1908
	78	61	75	89	120	133	112	115	80

Lähde: HTV 1908, taulu 176. Hka.

Vuosien 1900-1908 välillä teollisuuden parissa Helsingissä työskenteli korkeimmillaan 133 alaikäistä vuodessa. Seuraavilta vuosilta on tietoa vain tehtaiden työntekijöistä. Vuosina 1909–1920 alaikäisten määrä tehtaissa Helsingissä vaihtelee 43–83 henkilön välillä. Eniten alaikäisiä, 83 henkilöä, oli tehtaissa töissä vuonna 1919.⁷³ Käsityöliikkeistä ei ole saatavilla samalta aikaväliltä tietoa kuin vuodelta 1913, jolloin alaikäisten määrä on ollut 56 henkilöä.⁷⁴ Vuonna 1913 alaikäisten työntekijöiden yhteenlaskettu määrä tehtaissa ja käsityöliikkeissä Helsingissä on 126 henkilöä. Aiemmin on tullut ilmi, että alaikäisten suhteellinen määrä teollisuustöissä oli laskussa tutkittavana ajankohtana. Kuitenkin oheisten tietojen pohjalta näkyy, että alle 15-

⁷² Rahikainen 1996a, 335, 342; Rahikainen 2019, 152.

⁷³ HTV 1923, taulu 186. Hka.

⁷⁴ HTV 1913, taulu 252. Hka.

vuotiaiden työntekijöiden määrä teollisuuden parissa tutkittavana ajankohtana ei kääntynyt laskuun määrällisesti, mutta määrä vaihteli vuosittain.

Tutkittaessa työtätekevien lasten määrää tulee kuitenkin ottaa huomioon, että edellä esitetyt luvut ovat lähinnä suuntaa antavia. Varmaa tietoa alaikäisten määrästä teollisuuden parissa eli tehtaissa ja käsityöliikkeissä ei selvitykseni perusteella ole. Aiempi tutkimus aiheesta nojautuu Teollisuushallituksen kokoamiin teollisuustilastoihin, joita aikanaan kerättiin esimerkiksi toimittamalla kyselylomakkeita teollisuuslaitoksille. Vuonna 1909 Teollisuustoimikunta päätti, että teollisuustilastot tulisivat vastedes käsittelemään vain tehdasteollisuutta ja erillinen käsityötilasto koottaisiin joka viides vuosi.⁷⁵ Käsityötilastoa ilmestyi tutkittavana ajankohtana kuitenkin vain vuonna 1913 ja seuraavan kerran vuonna 1923.⁷⁶

Sen lisäksi, että käsityötilaston tietoja on näin ollen vain vähän tarjolla, Teollisuushallitus ei ollut aikanaan tyytyväinen myöskään oman teollisuustilastonsa tietoihin, vaan myönsi niiden puutteellisuuden. Vuoden 1912 teollisuustilastossa valitellaan teollisuuslaitosten toimittavan vastauksiaan myöhässä tai vastauksia ei toimiteta ollenkaan. Palautettujen kyselykaavakkeiden kaikkia kohtia ei ollut täytetty, vastausten todellisuutta epäiltiin Teollisuushallituksen taholta ja osan vastauksista kuvailtiin olevan ”luultavasti kokonaan tuulesta temmattuja”. Samaisessa teollisuustilastossa kerrotaan yksi kuvaava esimerkki, jossa saman teollisuuslaitoksen omistaja oli toimittanut epähuomiossa kaksi vastausta koskien samaa vuotta. Näissä vastauksissa kaikki numerotiedot, kuten työntekijöiden lukumäärä ja palkat, poikkesivat toisistaan. Ainoastaan omistajan ja laitoksen nimi oli molemmissa lomakkeissa sama.⁷⁷ Alkuperäislähteiden sisältämien puutteiden vuoksi on siis mahdotonta selvittää tarkkoja lukuja alaikäisistä työntekijöistä teollisuuden parissa, mutta lähteet antavat ainakin jonkin näköisen kuvan ilmiön laajuudesta.

Myös Helsingin kaupungin tuottamat aineistot alaikäisten teollisuustyöntekijöiden määrästä ovat ilmeisen puutteellisia. Helsingin kaupungissa työskenteli vuodesta 1905 alkaen käsityöliikkeiden ja työpaikkojen tarkastaja, jonka toiminnasta ilmoitettiin Terveystieteiden tutkimuskeskuksen vuosikertomuksissa. Tarkastaja tarkkaili muun muassa alaikäisten määrää työpaikoilla.⁷⁸ Kuitenkaan kyseisen tarkastajan tiedoista ei ole hyötyä, jos haluaa selvittää alaikäisten työntekijöiden määrän kaupungissa. Jos vertailee eri lähteiden antamia

⁷⁵ SVT XVIII 29 Teollisuustilasto 1912.

⁷⁶ SVT XVIII B:1 Käsityötilasto 1913 ja SVT XVIII B:2 Käsityötilasto 1923.

⁷⁷ SVT XVIII 29 Teollisuustilasto 1912.

⁷⁸ Vuosikertomukset 1904–1905, Dc:7, Terveystieteiden tutkimuskeskus, Hka.

tietoja vaikkapa vuodelta 1905, niin edellä mainittu tarkastaja raportoi 24:stä alaikäisestä työntekijästä⁷⁹, kun taas Kauppa- ja Teollisuushallituksen tietojen perusteella alaikäisten teollisuustyöntekijöiden määrä Helsingissä oli 119⁸⁰ ja Helsingin tilastollisessa vuosikertomuksessa luvuksi on merkitty 133⁸¹.

Myös ammattientarkastajat raportoivat alaikäisten määrän tehtaissa ja käsityölaitoksissa olevan pienehkö koko Suomen tasolla. Pohjoisen piirin ammattientarkastaja kirjoitti vuonna 1903, että ”lapsia käytetään tehdastyöhön yleensä vuosi vuodelta yhä vähemmän”⁸² ja samana vuonna naispuolinen ammattientarkastaja Vera Hjelt raportoi lasten määrän tehtaissa sekä käsityölaitoksissa olevan vähäinen, johtuen ilmeisesti niistä velvollisuuksista, joita työnantajalle koitui alaikäisten työläisten palkkaamisesta.⁸³ Vuonna 1906 tehty kansakoululasten tutkimus näyttää samoja tuloksia – Helsingissä vain alle 3 % töissä käyvistä alle 15-vuotiaista ilmoitti ammatikseen tehdastyön. Ero on mittava verrattuna tehdaskaupunkina tunnettuun Tampereeseen, jossa vastaava määrä oli 44 %.⁸⁴

Yksi alaikäisten työntekijöiden määrään vaikuttava tekijä oli myös talouselämän suhdanteet. Esimerkiksi ensimmäinen maailmansota toi tullessaan vaikean taloudellisen tilanteen – etenkin, kun Helsingin taloudelliseen toimintaan vaikutti suuresti maailmanmarkkinoiden tilanne.⁸⁵ Ammattientarkastajat raportoivat, että vuonna 1914 alaikäisten työntekijöiden määrä tehtaissa ja työpajoissa pieneni, kun työn tarve väheni ja työpaikkojen omistajat antoivat mieluiten töitä niille täysi-ikäisille työntekijöille, joilla oli perhe elätettävänä. Kun seuraavana vuonna taloudellisen tilanteen parannuttua tarvittiin taas lisää työvoimaa, palkattiin alaikäisiä uudestaan tehtaisiin.⁸⁶ Huono taloustilanne näkyi alaikäisten työllisyydessä myös siten, että työttömyyden ollessa yleisempää ulkopuoliset henkilöt tekivät useammin valituksia ammattientarkastajille alaikäisten työskentelystä laittomana aikana. Syyksi tähän sanottiin Vera Hjeltin mukaan: ”Kun tuskin on työtä aikuisille, pidettäköön lapset kotona.”⁸⁷

⁷⁹ Vuosikertomukset 1904–1905, Dc:7, Terveystieteiden tutkimuskeskus, Hka.

⁸⁰ Teollisuuslaitoksia koskevat ilmoitukset 1905–1905, Ej:253, Kauppa- ja Teollisuushallituksen arkisto, KA.

⁸¹ HTV 1905, taulu 169. Hka.

⁸² ”Pohjoisen piirin ammatintarkastajan kertomus vuodelta 1903”. Osvold Bonsdorff. Suomen teollisuushallituksen tiedonantoja, 35. vihko. 1904.

⁸³ ”Naisammattientarkastajan kertomus toukokuun-joulukuun ajalta 1903”. Vera Hjelt. Suomen teollisuushallituksen tiedonantoja, 35. vihko. 1904.

⁸⁴ Työtilasto V 1908, taulu 10.

⁸⁵ Nyström 2013, 66.

⁸⁶ ”Ammattientarkastus Suomessa vuonna 1915”, TTA, 4–5/1917, 183–231.

⁸⁷ ”Suomen ammattientarkastus vuonna 1913”, TTA, 4/1915, 217–265.

Alaikäisiä työskenteli siis Helsingin tehtaissa ja käsityölaitoksissa vain pienehkö määrä, mutta väärinkäytöksiä heidän suhteensa silti tapahtui ja ainakin osa niistä tuli ammattientarkastajienkin tietoon. Raporteissaan Vera Hjelt kuvasi rikkomuksia tapahtuneen sekä työnantajien että vanhempien siunauksella. Yksi tapa kiertää alaikäisten työsuojelulakeja oli ollut antaa työ virallisesti vanhemmalle, mutta pistää alaikäiset lapset suorittamaan se. Hjelt kuvasi tällaista tapahtuneen ainakin urakkaluontoisten töiden, kuten puutavaran lastaamisen, tiilien kärräämisen ja kivenporaustöiden yhteydessä.⁸⁸ Toinen Hjeltin kuvaama esimerkki oli työaikalain rikkominen, joka oli yleisempää pienemmissä teollisuuslaitoksissa ja koski erityisesti 14-vuotiaita lapsia. Tämän ikäiset lapset olivat tavallaan väliinputoajia – kansakoulu lopetettiin yleensä 13-vuotiaana, mutta työaikalait rajoittivat alle 15-vuotiaiden työskentelyä suuresti. 14-vuotiaita otettiin kuitenkin laittomasti kokopäivätöihin ja tämän Hjelt kuvasi olevan etenkin vanhempien syy. Hjeltin mukaan vanhemmat, jotka halusivat alle 15-vuotiaan lapsensa kokopäivätöihin, saattoivat valehdella työnantajalle lapsen iän tai vedota tukaliin perheoloihin.⁸⁹

Teollisuuden parissa työskenteleviä alaikäisiä 1900-luvun alussa esiintyi tietyillä aloilla enemmän kuin toisilla. Tehdasteollisuudeksi laskettavilla aloilla yleisimpiä alaikäisten työpaikkoja olivat Teollisuushallituksen tutkimusten perusteella kirja- ja sanomalehtipainot, kutoma- ja tupakkateollisuus.⁹⁰ Käsityöteollisuuden aloilla alaikäiset työntekijät eivät samalla tavalla keskittyneet erityisesti millekään tietylle alalle.⁹¹ Seuraavissa kappaleissa käsitellään erityisesti edellä mainittuja tehdasteollisuuden aloja ja siellä työskennelleitä alaikäisiä työntekijöitä Helsingin alueella. Alaikäisten työntekijöiden suhteellinen määrä kullakin teollisuuden alalla ei ollut yhtäläinen koko Suomessa – eroja oli usein nimenomaan maaseudun ja kaupungin välillä eikä tilanne ollut kaikissa kaupungeissakaan yhtäläinen.

Tupakkateollisuus edustaa yhtä niistä teollisuuden aloista, joissa alaikäisiä mainittiin työskentelevän yleisesti. Teollisuushallituksen ensimmäinen työtilastollinen tutkimus koski nimenomaan tupakkateollisuutta. Tiedot työpaikoilta kerättiin vuonna 1902. Tutkimuksessa selvisi, että koko maassa alle 15-vuotiaiden osuus työntekijöistä oli vain yksi prosentti. Helsingissä osuus oli vieläkin vähäisempi eli 0,8 %. Helsingissä tutkittiin seitsemän tupakkatehdasta, joissa työskenteli yhteensä vain kuusi alaikäistä henkilöä. Tupakkateollisuus

⁸⁸ ”Naisammatintarkastajan kertomus toukokuun-joulukuun ajalta 1903”. Vera Hjelt. Suomen teollisuushallituksen tiedonantoja, 35. vihko. 1904.

⁸⁹ ”Naisammatintarkastajan kertomus vuodelta 1905.” Vera Hjelt. Suomen teollisuushallituksen tiedonantoja, 40. vihko. 1906.

⁹⁰ Työtilasto XII 1911, 61.

⁹¹ HTV 1913, taulu 252. Hka.

oli hyvin naisvaltainen ala – yli 80 % kaikista työntekijöistä oli naisia. Tämä näkyi myös alaikäisten työntekijöiden kohdalla, sillä Helsingin kuudesta alaikäisestä työntekijästä viisi oli tyttöjä.⁹² Tupakkateollisuus ei siis ollut merkittävä alaikäisten työllistäjä Helsingissä.

Alaikäisiä työskenteli Helsingissä myös esimerkiksi kutomateollisuuden parissa – joskin myös tällä alalla huomattavan vähän. Kutomateollisuuden työtilastollinen tutkimus vuodelta 1903 oli toinen Teollisuushallituksen työtilastollisista tutkimuksista. Kuten ensimmäisessä tutkimuksessa, myös tällä kertaa pyrittiin selvittämään työntekijöiden oloja tutkittavalla alalla. Tutkimus kattoi lähes kymmenentuhatta työntekijää, joista yli puolet työskenteli Tampereella. Helsinki oli vasta neljänneksi suurin kutomateollisuuden kaupunki työntekijöiden määrällä laskettuna. Helsingissä tutkittiin kolme kutomateollisuuden työpaikkaa, joissa työskenteli kaksi alle 15-vuotiasta. Muista tutkituista isommista kaupungeista Turussa ei työskennellyt yhtään alaikäistä kutomateollisuuden töissä, mutta Tampereella heitä oli 151, mikä on kaikkien kyseisen paikkakunnan kutomateollisuuden työntekijöiden määrään suhteutettuna lähes kymmenkertainen Helsinkiin verrattuna.⁹³ Alaikäisten työntekijöiden yleisyys eri aloilla siis vaihteli paikkakunnittain.

Järjestyksessään neljäs Teollisuushallituksen teettämistä työtilastollisista tutkimuksista tutki alaa, joka usein tutkittavan ajankohdan tilastoissa esiintyy graafisena teollisuutena. Tämä käsittää esimerkiksi kirja-, kivi- ja sanomalehtipainot. Aineisto tutkimusta varten kerättiin vuosien 1905–1906 välillä ja valmis tutkimus julkaistiin vuonna 1907. Tutkimuksen ajankohtana Suomessa oli 110 kirjapainoa, joissa työskenteli yhteensä 2753 henkilöä. Heistä yli puolet, 1447 henkilöä, työskenteli Helsingissä. Alle 15-vuotiaat muodostivat 4 % kirjapainohenkilökunnasta Helsingissä, kun muissa kaupungeissa vastaava luku oli 6,5 %. Toisaalta Helsingissä kirjapainoissa työskentelevien alaikäisten määrä oli korkeampi (58 henkilöä), kuin muualla. Alaikäisten käyttö kirjapainoissa oli siis suhteellisesti hieman harvinaisempaa Helsingissä, kuin muissa kaupungeissa. Tutkituista helsinkiläisistä kirjapainotyöntekijöistä peräti 43 % oli kuitenkin päätenyt alalle ollessaan alle 15-vuotias. Tutkimuksessa myös mainittiin erikseen, että syystä tai toisesta nimenomaan helsinkiläiset työnantajat olivat olleet vastahakoisia antamaan tietoja työpaikoista ja työntekijöistä.⁹⁴

Helsinkiläisten lasten teollisuustöistä saa tietoa myös kansakoululapsia koskevasta tutkimuksesta. Siitä saa tietoa esimerkiksi lasten ansiotuloista ja työajoista. Tutkimuksesta käy

⁹² Työtilasto I 1903, taulut 1 ja 4.

⁹³ Työtilasto II 1904, taulut 1 ja 8, 105.

⁹⁴ Työtilasto IV 1907, taulut 4, 18 ja 19, 19, 25.

ilmi, että tehtaassa työskentelevät koululaiset saivat keskimäärin parempaa palkkaa kuin muut työssäkäyvät lapset. Helsinkiläisistä tehdastöissä olevista koululapsista 68 % ilmoitti viikkopalkkaseen yli kolme markkaa. Yli viidesosa heistä ansaitsi viikossa vähintään yhdeksän markkaa. Kaikista työtätekevästä kansakoululapsista Helsingissä 44 % sai viikossa palkkaa yli kolme markkaa ja esimerkiksi katumyyjistä vain 31 %. Toisaalta tehdastöissä olleet koululaiset tekivät enemmän töitä viikossa kuin keskimäärin muut töitä tekevät kansakoululapset. Helsingissä lähes kolmasosa heistä ilmoitti viikoittaisen työaikansa olevan sekä lukukausien että loman aikana vähintään 36 tuntia. Kaikista töissä käyvistä koululapsista kolmasosa työskenteli enintään 12 tuntia viikossa, mutta tehdaslapsista vain alle 8 %.⁹⁵ Tehdastyöllä pääsi siis keskimäärin parempiin ansioihin, mutta se vaati myös tuntimääräisesti enemmän työntekoa.

Alaikäisiä lapsia kohtasivat samat vaivat ja ammattisairaudet kuin muitakin työntekijöitä. Kirjapainoteollisuudessa erilaiset ”keuhko- ja kurkkuviat” eli hengityselinsairaudet olivat yleisiä, minkä lisäksi työntekijät valittivat yleistä heikkoutta. Latojilla terveysongelmia aiheuttivat pitkään seisominen ja lyijytöiden hengittäminen.⁹⁶ Oli yleistä, että latojen puhdistustöissä käytettiin lapsia, ja Vera Hjelt mainitsi käytännön olevan lapsille vaarallinen.⁹⁷ Tupakkateollisuudessa ”keuhkoviat” ja yleinen heikkous olivat yleisimpiä sairauksia, joista työntekijät raportoivat. Joka kymmenennellä helsinkiläisellä tupakkateollisuuden työntekijällä oli tutkimuksen mukaan keuhkovikoja. Terveysongelmat eivät olleet vain vanhojen, vuosikymmeniä alalla olleiden vaiva, vaan yli 10 % raportoiduista sairauksista oli alle 20-vuotiailla.⁹⁸ Vuonna 1917 määrättiin, että työt kirjapainoissa ja tupakkatehtaissa luettaisiin vastedes erittäin vaarallisiin ammatteihin ja niissä tulisi noudattaa erikseen määrättyjä järjestysohjeita muun muassa siivouksen ja työskentelyolosuhteiden suhteen.⁹⁹

Ammattientarkastajat saivat valituksia alaikäisten työntekoon liittyen – vuonna 1914 Helsingin piirin ammattientarkastajat saivat valituksia koskien alaikäisten työntekoa laittomana työaikana, alaikäisten pitämistä vaarallisessa työssä ja alaikäisten toimimisesta tehtaissa lämmittäjinä ilman vaadittua tutkintoa.¹⁰⁰

⁹⁵ Työtilasto V 1908, taulut 11 ja 16.

⁹⁶ Työtilasto IV 1907, 42–46, taulu 32.

⁹⁷ ”Kertomus, maamme naispuolisen ammattientarkastajan antama vuodelta 1908.” Vera Hjelt. Teollisuushallituksen tiedonantoja, 48. vihko. 1910.

⁹⁸ Työtilasto I 1903, taulu 36.

⁹⁹ ”Järjestysohjeet kirjapainoista, kivenlouhintaa ja kivenhakkuuta sekä tupakkatehtaita varten”, TTA, 3/1917, 144–150.

¹⁰⁰ ”Suomen ammattientarkastus vuonna 1914”, TTA, 2/1916, 71–127.

Tämän lisäksi koulua käyvien lasten opinnot kärsivät töiden takia. Kansakoululasten arvosanoja vertaillaessa käy ilmi, että tehdastöitä tekevät saivat selkeästi huonompia arvosanoja, kuin muut töissä käyvät lapset. Opettajat luettelivat teollisuustöissä olleiden lasten vaivoiksi lisäksi liikarasittuneisuuden, heikkouden ja heikentyneen näkökyvyn, mitkä nähtiin nimenomaan tehdastyön aiheuttamiksi vaivoiksi.¹⁰¹

Teollisuustyöntekijöiden asemaa ja työoloja pyrittiin parantamaan lainsäädännön kautta myös tutkittavan ajankohtana. Ammattientarkastuksen tehostamista vaativat niin työväenliike kuin ammattientarkastajat itse. Molemmat osapuolet olivat sitä mieltä, että tarkastustoimintaan tulisi ottaa mukaan myös työväestön jäseniä apulaisiksi. Työväenliike myös vaati parannuksia työsuojeluun. Nämä asiat lähtivät etenemään, kun vuonna 1906 senaatti asetti komitean tarkastelemaan työväenlainsäädäntöä. Komitea jätti seuraavana vuonna mietinnön työväensuojelulainsäädännön uudistamisesta sekä työnantajan vastuusta tapaturmissa sekä laati ehdotukset ammattientarkastuksen asetukseksi ja laiksi työntekijäin suojelemisesta.¹⁰²

Vuoden 1909 valtiopäivillä käsiteltiin kolmea työsuojelun uudistusta – teollisuusammattityöasetusta, asetusta ammattientarkastajista sekä ammattivaara-asetusta. Erityisesti teollisuusammattityöasetus sai aikaan keskustelua valtiopäivillä, mutta lopulta laki hyväksyttiin äänin 119–71 useiden äänestysten jälkeen.¹⁰³ Lopputuloksena oli ”Asetus työstä teollisuus- ynnä eräissä muissa ammateissa”. Alaikäisten työntekijöiden kohdalla asetusta kiristi vuoden 1889 lain määräyksiä jonkin verran. Lasten sallittu työaika oli kuusi tuntia vuorokaudessa ja työajan tuli sijoittua kello 7–19 välille. Kuitenkin 13-vuotiaat lapset saivat siirtyä teollisuustöihin kansakoulun käytyään lääkärintodistuksen ja holhoojan luvan myötä.¹⁰⁴ Työnantajien suhtautuminen uudistuksiin oli kielteinen ja esimerkiksi Teollisuushallitus suositteli keisarille, että lakeja ei vahvistettaisi. Teollisuusammattityöasetus jäikin vahvistamatta aina vuoteen 1917 asti, jolloin Venäjän väliaikainen hallitus vahvisti sen. Asetus astui voimaan vuoden 1919 alussa.¹⁰⁵

¹⁰¹ Työtilasto V 1908, taulu 12, 43.

¹⁰² Hoskola 1989, 26.

¹⁰³ Hoskola 1989, 26–27.

¹⁰⁴ ”Eduskunnan päätökset työväensuojeluasiassa”, TTA, 1/1910, 1–15.

¹⁰⁵ Hoskola 1989, 27, 32.

3.2. Töissä kaupoissa ja kodeissa

Tehtaita tyypillisempi työympäristö alaikäisille lapsille Helsingissä olivat kaupat ja kodit. Lapset työskentelivät myymäläapulaisina, palvelijoina muiden kodeissa sekä auttoivat omassa kodissaan vanhempiaan erilaisissa töissä.

Kauppatyöhön palkatut lapset olivat köyhistä oloista ja vaikkakin heidän ansionsa olivat pienet, olivat kauppiaiden työntekijöilleen tarjoamat ruoka ja asunto tervetullut helpotus vanhemmille. Vanhemmat näkivät työn tarjoavan lapsille mahdollisuuden parempaan elämään. Kauppiaat olivat arvostettuja yhteiskunnan jäseniä, joten työntekoa ja ahkeruutta ihannoivat vanhemmat antoivat mielellään lapsensa heidän kasvatettavakseen. Lapset muuttivat kauppiaan luo asumaan ja yleensä kauppiaan rouva piti huolta heidän kasvatuksestaan. Lapsen ura kaupan alalla alkoi usein kauppiaan rouvan apulaisena esimerkiksi keittiötöissä. Iän ja taitojen karttuessa päästiin kaupan muiden töiden kautta asiakaspalveluun. Liian nuorten tyttöjen työskentelyä asiakaspalvelussa ei katsottu hyvällä siveellisistä syistä.¹⁰⁶

1900-luvun alussa kauppoihin palkattiin jopa 8-vuotiaita lapsia, mutta yleisesti ottaen 8–10-vuotiaat olivat poikkeuksellisen nuoria työntekijöiksi.¹⁰⁷ Tilastotietoa Helsingin alaikäisistä kaupan alan työntekijöistä löytyy Teollisuushallituksen tutkimuksesta vuodelta 1907 ja ammattiliiton omasta tutkimuksesta vuodelta 1914.

Teollisuushallituksen tutkimuksessa tutkittiin sekä liikekonttoreiden että myymälöiden apulaisia ja heidän työolojaan. Yhteensä tutkittuja työpaikkoja oli Helsingissä 642, joissa työskenteli 2594 työntekijää. Heistä alle 15-vuotiaita oli 131 eli 5 % kaikista työntekijöistä. Alaikäisten osuus myymäläapulaisista ei vaihdellut suuresti isompien kaupunkien kesken – Turussa vastaava osuus oli 4 %, Tampereella 5 % ja Viipurissa 2 %. Nuorin helsinkiläisistä tutkituista oli 11-vuotias poika, joka oli nuorempi kuin yksikään kaikkien 26 tutkitun paikkakunnan liikeapulaisista.¹⁰⁸

Lähes kaikki helsinkiläisistä työntekijöistä olivat käyneet edes jotakin koulua. Vain muutama kymmenen työntekijää ilmoitti, ettei ole käynyt mitään koulua. Lisäksi viidellä oli kansakoulu kesken. Yleisin työpäivän pituus konttoreissa oli 7–8 tuntia ja myymälöissä 9–11 tuntia. Toisaalta oli myös konttoreita, joissa työskenneltiin 11 tuntia ja myymälöitä, joissa työaika oli

¹⁰⁶ Hentilä 1999, 66–70.

¹⁰⁷ Hentilä 1999, 66.

¹⁰⁸ Työtilasto VIII 1909, taulu 1 ja 2.

jopa 15 tuntia päivässä. Joka neljäs myymälä oli auki myös sunnuntaisin. Suurin osa alle 18-vuotiaista konttoriapulaisista sai palkkaa alle 500 markkaa vuodessa. Myymäläapulaisilla oli parempi vuosipalkka – heistä vain joka viides sai alle 500 markkaa vuodessa – mutta tulee muistaa, että myymäläapulaisilla oli pidemmät työpäivät. Yleisin myymäläapulaisen vuosipalkka Helsingissä oli 750–1000 markkaa.¹⁰⁹

Teollisuushallituksen tutkimuksesta huolimatta Suomen Kuljetustyöntekijöiden Liitto koki, että myymäläapulaisten oloja ei oltu kuvattu tarpeeksi hyvin. Liiton omassa tutkimuksessa annettiin kritiikkiä Teollisuushallituksen tutkimukselle. Sen kerrottiin kattavan Helsingissä vain suurempia liikkeitä, joissa oli vähemmän epäkohtia. Pienemmät liikkeet, joissa ”räikeimmät epäkohdat rehottavat” jäivät tutkimatta ja näin ollen Teollisuushallituksen tutkimuksesta saadut tiedot eivät antaneet oikeaa kuvaa Helsingin oloista. Liiton Helsingin Liikeapulaisosasto toimitti oman tutkimuksensa aiheesta vuonna 1914. Kyseinen tutkimus kattoi 838 liikettä ja 1220 apulaista Helsingissä.¹¹⁰

Vuonna 1914 Helsingissä alle 15-vuotiaat muodostivat vain noin 1,3 % myymäläapulaisista eli heidän osuutensa oli laskenut. Suhteellisesti eniten alaikäisiä työskenteli kukkakaupoissa (11,1 % myymäläapulaisista), tupakkakaupoissa (6,7 %), ruoka-, seka- ja siirtomaatavarakaupoissa (3,1 %) sekä liha- ja voikaupoissa (1,9 %). Juuri näillä aloilla, kukkakaupat pois lukien, tehtiin pitkiä 12–14-tuntisia työpäiviä.¹¹¹ Myös tässä tutkimuksessa oli kuitenkin seikkoja, jotka vääristivät kuvaa alaikäisten työntekijöiden määrästä. Suurin osa tutkituista liikkeistä oli maitokauppoja ja niissä ei yleensä pidetty juoksupoikia tai -tyttöjä.¹¹² Näin ollen kumpikaan lähdeaineistoa tarjoavista tutkimuksista ei kerro alaikäisten todellista määrää kauppojen työntekijöinä ja tieto mahdollisista huonoista työoloista ei tule kokonaisuudessaan esiin. Tutkimukset kuitenkin antavat jonkinlaisen kuvan niistä työoloista, joiden alaisina myös alaikäiset tekivät töitä.

Kauppatyössä niin alaikäisiä kuin täysi-ikäisiäkin työntekijöitä kohtasivat tietyt sairaudet useammin kuin muita, vaikkakin Teollisuushallituksen tutkimuksessa todettiin, että mitään varsinaisia ammattitauteja ei kaupan työntekijöillä ole. Tutkimuksessa otettiin kuitenkin kantaa niihin kaupan alan epäkohtiin, jotka olivat terveydelle haitaksi. Pitkät työajat altistivat ”kaikenlaisille taudeille”, pitkään seisominen ilman mahdollisuutta istumiseen aiheutti

¹⁰⁹ Työtilasto VIII 1909, taulut 4, 5, 12, 15, 16, 28 ja 30.

¹¹⁰ ”Katsaus Helsingin myymäläapulaisten asemaan v. 1914.” 1915, 3–4.

¹¹¹ ”Katsaus Helsingin myymäläapulaisten asemaan v. 1914.” 1915, 5–7, 27.

¹¹² Hentilä 1999, 66–67.

suonikohjuja ja latuskajalkoja, liian lyhyet ruokatauot toivat mukanaan ruoansulatusongelmia ja myymälöiden alituinen veto sai aikaan hengityselinten sairauksia. Tutkimuksen mukaan näiden terveyshaittojen ehkäisemiseksi tulisi työaika järjestää lainsäädännön kautta ja antaa työntekijöille mahdollisuus istumiseen silloin, kun asiakkaita ei ole.¹¹³

Lapsityövoima koettiin kaupan alalla tärkeäksi – lapset olivat apuna niin asiakaspalvelussa kuin juoksupoikina. Kaupan töissä, kuten muuallakin, koettiin myös tärkeäksi työläislasten töissä käynti ja kauppatyön muutenkin nähtiin olevan kevyempää sekä helpompaa, ja näin ollen parempaa lapsille, kuin teollisuustyö.¹¹⁴ Kaupan työntekijöiden keskuudessa heräsi kuitenkin keskustelua lapsityön rajoittamistoimenpiteistä. Jo vuonna 1899 Suomen Liikeapulaisten liiton edustajakokouksessa Helsingissä paheksuttiin nuorten työntekijöiden rasittamista liian raskailla töillä ja toivottiin heidän enimmäistyöajakseen 6–7 tuntia päivässä.¹¹⁵ Myöhemmin myös puhuttiin 15 vuoden alaikärajaista ja kansakoulun käymisestä vähimmäisvaatimuksena. Koulutuksen käymistä korostettiin myös siksi, että olisi ”kunnollisia, sivistyneitä liikkeenjohtajia ja apulaisia”.¹¹⁶ Vastaavaa keskustelua saatiin kuitenkin jatkaa pitkään, ennen kuin muutoksia tapahtui.

Ennen vuotta 1919 ei kaupan alalla varsinaisesti ollut työtä koskevia rajoituksia, vaan lainsäädännön rajoitukset koskivat lähinnä kauppatavaroita ihmisten sijaan. Tätä aiemmat lapsityötä koskevat suojelulait olivat vain ohjeellisia kaupan alalla, sillä kaupan työtä ei pidetty yhtä vaarallisena lapsille kuin teollisuustyötä. Edes vuoden 1917 asetus nuorten työntekijöiden suojelemisesta ei koskenut kauppa- eikä konttoriliikkeitä. Aukioloaikoja, työntekijöiden työaika ja lapsityövoimaa koskevat rajoitukset tulivat voimaan vasta vuoden 1919 liikeapulaislain myötä. Laki kauppa-, konttori- ja varastoliikkeiden työoloista eli liikeapulaislaki määräsi, että kaupat saisivat olla auki arkisin kymmenen tuntia kello 8–18 ja lauantaisin yhdeksän tuntia kello 8–17. Lisäksi kahdeksan tunnin työaikalaki ulottui nyt myös kaupan työntekijöihin – tosin vain paperilla. Kun kaupat olivat auki pidempään kuin kahdeksan tuntia, olivat kauppiaat haluttomia noudattamaan kahdeksan tunnin työaika. Liikeapulaislaissa määriteltiin työntekijän alaikärajaksi 14 vuotta, mikä aiheutti tyytymättömyyttä kauppiaiden

¹¹³ Työtilasto VIII 1909, 70.

¹¹⁴ Hentilä 1999, 65.

¹¹⁵ ”Yleiskatsaus Suomen Liikeapulaisten Liittoon sekä edustajakokouksissa käsiteltyihin ja päätettyihin asioihin vuosina 1897–1909”, LA, 8/1910, 57–60.

¹¹⁶ Artur Öhmann, ”Keskustelukysymyksiä Suomen Liikeapulaisten yleiselle kokoukselle”, LA, 26/1912, 202–203.

keskuudessa. Kauppiaiden mukaan yli 14-vuotiaita ei voinut palkata esimerkiksi juoksupoikien töitä suorittamaan, sillä heillä oli ”kohtuuttomat” palkkavaatimukset.¹¹⁷

Helsingin kaupungin Kasvatuslautakunnan ja Sosiaalilautakunnan yhteisen selvityksen mukaan vuoden 1919 liikeapulaislaki aiheutti sen, että ”tuhatkunta” alle 14-vuotiasta helsinkiläislasta menetti työnsä.¹¹⁸ Luku kuulostaa huomattavan suurelta verrattuna esimerkiksi alaikäisten myymäläapulaisten määrään vuonna 1914, mutta se sisältää myös asiapojat ja -tytöt. Näiden lasten tulevaisuus huolestutti Kasvatuslautakuntaa, jossa pelättiin lasten nyt liittyvän ”kengänkiillottajien, sanomalehdenmyyjäin y. m. katuammattilaisten kasvatuksellisessa suhteessa sangen epäilyttävään joukkoon”.¹¹⁹

Aiemmin mainitussa Teollisuushallituksen tutkimuksessa tuli ilmi myös kansakoululasten kotona tekemä työ. Tutkittavista helsinkiläisistä alle 15-vuotiaista helsinkiläisistä kansakoululapsista 5445 eli 68 % ilmoitti olevansa apuna kotona tai tekevänsä töitä kotona. Myös useat kodin ulkopuolella työskentelevät lapset ilmoittivat tekevänsä töitä myös kotona.¹²⁰ Kotona tehty työ oli siis varsin yleistä lasten keskuudessa.

Kotona apuna oleminen saattoi olla esimerkiksi avustamista kodinhoidossa, kuten ruoanlaittoa, pienempien sisarusten hoitamista, siivoamista, halkojen hakkuuta ja niin edelleen. Lasten apu kotona oli ainakin Teollisuushallituksen tutkijan G. R. Snellmanin mukaan ”luonnollinen asia, jota tuskin käy pitäminen todellisena työnä”, sillä vanhemmat olivat valvomassa lastensa töitä. Kotona apuna oleminen saattoi kuitenkin olla aikaa vievää – yli 30 % lapsista, jotka ilmoittivat auttavansa kotona, käyttivät vähintään 12 tuntia viikossa näihin tehtäviin ja muutama ilmoitti aikaa menevän jopa yli 60 tuntia viikossa. Kaikissa ikäluokissa kotona apuna oleminen oli selkeästi yleisempää tyttöjen kohdalla.¹²¹

Töiden tekeminen kotona sen sijaan viittasi Teollisuushallituksen tutkimuksessa ammattityöhön tai perheen tulojen kartuttamiseen muilla keinoin. Kotona tehtävä työ sisälsi esimerkiksi kehruuta, kudontaa, ompelua, käsitöiden tekemistä, vaatteiden pesua ja silitystä, ruokatavaroiden myyntiä, kadun lakaisemista sekä puutarhatöitä. Töiden tekeminen kotona oli yleisintä kansakoululapsilla, joiden isät olivat merimiehiä tai maanviljelystyöntekijöitä. Pelkästään kotona työtätekevät lapset harvoin saivat ansiotuloja työstään. Vain 20 lasta, eli 0,4

¹¹⁷ Hentilä 1999, 19–20, 52, 65, 161–162.

¹¹⁸ Helsingin kaupunginhallituksen mietinnöt 1921, n:o 12. Hka.

¹¹⁹ Helsingin kaupunginhallituksen mietinnöt 1920, n:o 20. Hka.

¹²⁰ Työtilasto V 1908, taulu 10.

¹²¹ Työtilasto V 1908, taulu 10 ja 16, 22–26.

%, ilmoitti saavansa erikseen palkkaa kotona tehtävästä työstä.¹²² Kotitöissä auttaminen tai varsinaisten palkkatöiden tekeminen kotona ei herättänyt samanlaista huomiota ja yhteiskunnallista keskustelua kuin alaikäisten tehdastyö tai kaduilla tapahtuvat työt.¹²³

Edellä mainittujen lisäksi lapset työskentelivät kotinsa ulkopuolella mitä moninaisimmissa työtehtävissä, jotka kansakoululasten tutkimuksessa sijoitettiin ryhmään ”työ kodin ulkopuolella”. Se sisälsi muun muassa työn työkodissa, vieraiden lasten hoidon, palvelustyön, juoksupojan tai -tytön toimen, ajotyöt, lyhtyjen sytytyksen, postin jakelun sekä rakennustöissä ja ravintoloissa auttamisen.¹²⁴ Lapsille tarkoitetuissa työkodeissa tehtävä työ Helsingissä oli esimerkiksi tulitikkuaskien kokoamista ja silkkikangaspalojen purkamista langoiksi uusiokäyttöä varten. Työkodeissa lapset ansaitsivat työllään itselleen aterian.¹²⁵

Monet tytöt työskentelivät alaikäisinä myös perheissä ja kodeissa palvelijattarina. Tutkimustietoa tai luotettavaa tilastotietoa palvelijoihin liittyen on vain niukasti ajalta ennen sotia, mutta esimerkiksi sanomalehti-ilmoitukset kuvaavat ilmiötä. Palveluspaikkaa haettiin usein sanomalehti-ilmoituksilla ja erityisesti ilmoiteltiin niissä sanomalehdissä, joita herrasväen tiedettiin lukevan. Suomenkielisillä ilmoituksilla ruotsinkielisissä lehdissä pyrittiin herättämään huomio, sillä suomen kieli viittasi maalaisuuteen, mikä taas rouvien silmissä edusti vastakohtaa kaupunkilaistyttöjen turmeltuneisuudelle ja laiskuudelle.¹²⁶ Niinpä esimerkiksi Hufvudstadsbladetissa ilmoittaa 12-vuotias ”maalta tullut” tyttö etsivänsä palveluspaikkaa¹²⁷ ja vastaavasti ruotsinkielisessä ilmoituksessa 14-vuotiaalle lapsirakkaalle maalta tulleelle tytölle luvataan palveluspaikkaa.¹²⁸ Palveluspaikka saattoi löytyä myös ystävien ja tuttujen välityksellä, kunnallisen työnvälitystoimiston tai yksityisten paikanvälitystoimistojen kautta.¹²⁹

Alaikäisiin kohdistunut työsuojelulainsäädäntö ei ulottunut palvelustyöhön. Työpäivien pituutta ei ollut rajoitettu, ammattientarkastus ei koskenut palvelijoiden alaa eikä työnantaja ollut velvollinen huolehtimaan alaikäisen työntekijän koulunkäynnistä, kuten teollisuustyössä.¹³⁰ Palvelijoiden työpäivät olivat pitkiä – Helsingissä teetetyin kyselyn mukaan vuonna 1910 55 % vastanneista palvelijattarista teki vähintään 15-tuntista työpäivää.

¹²² Työtilasto V 1908, taulu 11, 22–23, 28.

¹²³ Rahikainen 2019, 151.

¹²⁴ Työtilasto V 1908, 23.

¹²⁵ Rahikainen 2019, 159.

¹²⁶ Rahikainen 2006, 226, 236.

¹²⁷ HBL 08.11.1903.

¹²⁸ HBL 01.09.1904.

¹²⁹ Rahikainen 2006, 236.

¹³⁰ ”Suomen palvelijain neljännen edustajakokouksen pöytäkirja” 1907, 45–46.

Tavallisesti työpäivä alkoi kello 7 aamulla ja loppu kello 21–23 aikaan illalla. Monella palvelijalla ei ollut omaa huonetta asumiseen, vaan he asuivat palveluspaikan keittiössä. Vastaava asumistilanne oli myös noin puolella helsinkiläisistä palvelijattarista kyselyn perusteella. Palkka koettiin huonoksi – yli puolella vastanneista se oli alle 20 markkaa kuussa.¹³¹

Epäreiluna koettu vuodesta 1865 asti voimassa ollut palkollislainsäädäntö myös salli työnantajan kurittaa fyysisesti alle 14-vuotiaita naispuolisia ja alle 18-vuotiaita miespuolisia työntekijöitään, mikä lisäsi suuttumusta palvelijoiden ammattiliitossa. Liiton kokouksessa puhunut Miina Sillanpää totesi, että ”ei missään ammatissa rääkätä alaikäisiä niin paljon”, kuin palvelijana.¹³² Sillanpää teki jo vuonna 1907 esityksen valtiopäiville palkkaussäännön poistamiseksi, mutta tuloksetta.¹³³

Kehnojen työolojen ja työsuojelulakien puutteen vuoksi ei ollut ihme, että palvelijattaren ammatti ei ollut monelle tytölle mieluisa valinta. Helsingissä kansakoulusta valmistuneille lapsille järjestettiin työnvälitystä, mikä helpottaisi heidän siirtymistään työelämään. Lukuvuonna 1906–1907 moni kansakoululasten työnvälityksen tarjoama paikka jäi täyttämättä tyttöjen osalta, sillä täyttämättä jääneet paikat olivat nimenomaan palvelijattaren paikkoja ja niihin tytöt eivät halunneet ryhtyä.¹³⁴

1900-luvun alussa järjestäytyneet palvelijat alkoivat muiden työläisten tavoin vaatimaan työajan rajoittamista ja yhtä vapaata arki-iltaa viikkoon. Olennaista muutosta ei kuitenkaan tapahtunut, eikä edes vuoden 1917 laki kahdeksan tunnin työajasta koskenut palvelijoita.¹³⁵ Palkollislainsäädäntö kumottiin vasta vuonna 1922, kun työsopimuslaki tuli voimaan.¹³⁶

Edellä mainittujen ammattien lisäksi alaikäiset saivat ansiota myös epätavallisemmilla työpaikoilla. Vera Hjelt raportoi vuonna 1905 ammattientarkastajan kertomuksessaan saaneensa useita yhteydenottoja koskien alaikäisten työtä sirkuksissa, teattereissa ja muissa vastaavissa paikoissa. Hänen mukaansa tämä ei kuulunut ammattientarkastajan toimivallan alaisuuteen, mutta otti kuitenkin asiaan kantaa: ”On tunnettu ja usein valitettu seikka se, että 6–14-vuotiaat lapset, tytöt ja pojat, kenenkään silmällä pitämättä, useimmiten myöhään yöllä

¹³¹ Sillanpää 1911, 2–3, 9–12.

¹³² ”Palvelijain kolmannen edustajakokouksen lyhennetty pöytäkirja” 1906, 4–6.

¹³³ ”Ed. Sillanpään y. m. edusk. esit. N:o 12, sisältävä ehdotuksen laiksi, jonka kautta kumotaan tammikuun 30 p:nä 1865 annetun palkkaussäännön kumoamisesta tahi tarkastamisesta.” Valtiopäivät 1907, Liitteet IX,1, esitys n:o 12.

¹³⁴ ”Työn välittäminen kansakoululapsille”, TTA, 1/1908. 11–17

¹³⁵ Rahikainen 2006, 239–240.

¹³⁶ Työsopimuslaki. 141/1922.

juoksentelevat näytäntöhuoneistojen porraskäytävissä ja puolipimeissä sivuhuoneissa, jätettyinä omin oloihinsa ja sen vaaran alaisiksi, että saavat taipumuksia sangen epäilyttäviin elämänoloihin.” Hjelt paheksui vanhempia, jotka huomautuksista huolimatta sallivat lastensa jatkaa kyseisiä töitä, sillä vanhemmat eivät halunneet luopua ”runsaasta työansioista”.¹³⁷

3.3. Ansiotuloja ja armeliaisuutta – työnantajien suhtautuminen

”Toisinaan tuntuu kuitenkin sangen omituiselta, että työnantajat, erittäin kun on kysymys laittomasta lasten työstä, ovat niin halukkaat suostumaan työntekijöidensä toivomuksiin.” – Ammattientarkastaja neiti Bergbomin kommentti siitä, että työnantajat ottavat alaikäisiä töihin näiden vanhempien pyynnöstä.¹³⁸

”Voidaan pitää tosiasiana, että niin sanottuja ”liigapoikia” on meillä kasvanut entisestään enemmän siitä pitäen, kuin työväensuojelulain määräykset lasten työajasta ovat päässeet valtaan.” – Suomen Yleisen Työnantajaliiton lehden kommentti ehdotetusta työväensuojelulaista.¹³⁹

Alaikäisten pitämiseen töissä suhtauduttiin vaihtelevasti. Aiemmin on tullut ilmi, että työnantajat olivat valmiita rikkomaan lakia pitääkseen alaikäisiä töissä. Miksi työnantajat pitivät alaikäisiä työntekijöitä töissä, vaikka se oli kiellettyä laissa?

Monet työnantajat tuntuivat pitävän alaikäisten palkkaamista ikään kuin hyväntekeväisyytenä lapsen vanhempia tai itse lasta kohtaan. Helsingin naispuolinen käsityötarkastaja Jenny Markelin-Svensson kuvaa tutkimuksessaan Helsingin ravintola-alasta, miten eräs suurehkon ravintolan pitäjä selitti 13-vuotiaan tytön palkkaamista tiskaajaksi ”armeliaisuudella”. Tyttö, joka ei ollut käynyt kansakoulua, oli orpo ja nyt työskenteli tiskarina yhdeksän tuntia päivässä saaden siitä täysihoidon ja 10 markkaa palkkaa kuussa.¹⁴⁰ Hyväntekeväisyyttä selityksenä ei nieltä kaikissa piireissä. Työmieheissä asiaan otettiin kantaa keväällä 1913: ”Jos herrain kapitalistien sydämet tosiaan olisivat noin heltyneitä työväen hyvinvoinnin edistämiseen, niin

¹³⁷ ”Naisammattientarkastajan kertomus vuodelta 1905.” Vera Hjelt. Teollisuushallituksen tiedonantoja, 40. vihko. 1906.

¹³⁸ ”Suomen Ammattientarkastus vuonna 1913”, TTA 4/1915, 217–266.

¹³⁹ ”Lausunto Työväen lainsäädäntöä tarkastamaan asetetun Komitean mietinnöstä N:o 1, antanut Suomen Yleinen Työnantajaliitto”, TA 5/1907, 77–89.

¹⁴⁰ Jenny Markelin-Svensson, ”Tutkimus Helsingin ravintolain ja hotellien sekä ruokatarjoilujen ja kahvilain työoloista.”, TTA, 4/1914, 275–302.

sopiihan heidän korottaa lasten isäin palkkoja edes 50 pennillä, taikka sillä summalla, minkä ”hyväntahtoisuudestaan” maksavat lasten työstä.”¹⁴¹

Yksi verrattain yleinen työnantajien tarjoama selitys alaikäisen työvoiman käytölle oli lain epäselvyys. Vera Hjelt kuvaili törmänneensä ammattientarkastajan työssään useammin työpaikkoihin, etenkin sahalaitosten lautatarhoihin, joissa lapset oli laitettu ulkoilmaan tekemään työtään. Laissa nimittäin sanottiin alaikäisten työskentelystä ”työhön tehtaassa - - älköön käytettävä” eikä ”tehdastyöhön”. Näin ollen työnantajat pystyivät tulkitsemaan kyseistä pykälää niin, että alaikäinen sai tehdä töitä normaalisti, kunhan ei työskennellyt työpaikan sisätiloissa.¹⁴² Hjelt kertoi törmänneensä myös siihen, että monet työnantajat eivät olleet edes tietoisia mahdollisuudesta hakea poikkeuslupaa Teollisuushallitukselta pitääkseen alaikäisiä töissä.¹⁴³

Usein työnantajat, saatuaan huomautuksen ammattientarkastajalta, korjasivat alaikäisen työvoiman käyttöön liittyvät epäkohdat joko muuttamalla lasten työskentelyaikaa tai antamalla alaikäiselle potkut.¹⁴⁴ Työnantajat myös pitivät vallitsevaa lainsäädäntöä alaikäisten työntekijöiden kannalta huonona. He pitivät rajoituksia ”ankarina” ja moittivat suojelulainsäädännön aiheuttavan ammattitaidon rappeutumista sekä nuorison turmeltumista. Ammatistaan huolimatta myös Vera Hjelt kirjoitti olevansa samaa mieltä. Hän kirjoitti, että ammattientarkastajan on ”pakko, jopa toisinaan vastoin tahtoaankin” käskää työnantajaa erottamaan alaikäiset lapset töistä. Hjelt näki lasten kohdalla ”helpon” ja toisinaan ”erittäin terveellisen” tehdastyön vaihtoehtona vaivaishoidon ja kerjuun.¹⁴⁵

Hyväntekeväisyyden ja epäselvyyksien lisäksi työnantajat perustelivat alaikäisen työvoiman käyttöä sillä, että lasten ja nuorten työ ylipäättään oli helpompaa kuin aikuisten. Työnteko myös tarjosi lapsille mahdollisuuden sekä ansiotuloon että ammattitaidon kartuttamiseen. Lisäksi töiden tekeminen suojeli lasta toimeettomuuden vaaroilta, mihin edellä mainittu ”liigapoika”-kommentti viittaa. Työttömyys olisi ollut vahingollista lapsille. Muiden perustelujen lisäksi työnantajapuoli vertasi lasten työntekoa koulunkäyntiin – pystyväthän pienet lapset käymään

¹⁴¹ ”Työläislasten palkkatyöstä ja sen seurauksista.” TM 10.05.1913.

¹⁴² ”Ammattientarkastus Suomessa vuonna 1912”, TTA 2/1914, 97–147.

¹⁴³ ”Kertomus, maamme naispuolisen ammattientarkastajan antama vuodelta 1908.” Vera Hjelt. Teollisuushallituksen tiedonantoja, 48. vihko. 1910.

¹⁴⁴ Esim. ”Kertomus, maamme naispuolisen ammattientarkastajan antama vuodelta 1907.” Vera Hjelt. Teollisuushallituksen tiedonantoja, 46. vihko. 1909; ”Naisammattientarkastajan kertomus vuodelta 1905.” Vera Hjelt. Teollisuushallituksen tiedonantoja, 40. vihko. 1906; Jenny Markelin-Svensson, ”Tutkimus Helsingin ravintolain ja hotellien sekä ruokatarjoilujen ja kahvilain työoloista.”, TTA, n:o 4. 1914. 275–302.

¹⁴⁵ ”Kertomus, maamme naispuolisen ammattientarkastajan antama vuodelta 1908.” Vera Hjelt. Teollisuushallituksen tiedonantoja, 48. vihko. 1910.

kouluakin kuusi tuntia päivässä. Työnteko ei olisi koulunkäyntiä rasittavampaa, joten miksi nostaa työssäkäynnin alaikäraja?¹⁴⁶ Työskentely nähtiin joidenkin aikalaisten silmissä lasta hyödyttävänä ja tavoiteltavana asiana.

Rikkomukset koskivat ammattientarkastajien kertomusten perusteella lähinnä juuri niitä lapsia, jotka olivat jo valmistuneet kansakoulusta, mutta eivät lain silmissä olleet tarpeeksi vanhoja tekemään teollisuustöitä. Vera Hjeltin mukaan useimmat hänen tekemänsä muistutukset työnantajille koskivat yli 14-vuotiaita lapsia, mutta toisinaan myös 12–13-vuotiaita, joilla oli teetetty 10-tuntista työpäivää.¹⁴⁷

Eduskunnan hyväksyttyä vuoden 1909 teollisuusammattaja koskevan lain Suomen Yleinen Työnantajaliitto teetti selvityksen siitä, miten kyseinen laki tulisi vaikuttamaan teollisuustoimintaan. Muutoksiin lasten työnteossa ei selvityksessä uhrattu montakaan riviä ja lopputulos oli lyhytsanainen, mutta selkeä – arveltiin, että lasten työnteko tulisi lain myötä loppumaan useimmilla aloilla. Syynä tähän olisi se, että lasten työaikoja ei pystyttäisi järjestämään lain vaatimalla tavalla.¹⁴⁸ Kuten edellä kävi ilmi, laki tuli kuitenkin voimaan vasta vuoden 1919 alussa.

Aiemmin tässä tutkimuksessa on tuotu esiin, miten vanhemmat suhtautuivat myönteisesti lastensa työssäkäyntiin ja olivat valmiita jopa valehtelemaan lapsensa iän tai laiminlyömään näiden koulunkäynnin saadakseen lapselleen töitä ja näin ollen perheelle lisää ansiotuloja. Miten lapset sitten itse suhtautuivat työn tekemiseen? Lapsien mielipiteitä koskevat lähdemateriaalit ovat vähäiset, mutta esimerkiksi muistelmista löytyy tietoa aiheesta.

Martta Salmela-Järvinen kertoo muistelmissaan aloittaneensa työnteon 10-vuotiaana kuljettamalla aamuisin maitoa Töölön tavara-asemalta Siltasaareen. Tästä työstä hän sai 5 markkaa kuussa, mikä oli ”perheessämme tervetullutta lisää”. Salmela-Järvisen toinen työ oli myydä Työmiestä koulupäivän jälkeen. Toisinaan työvuorot venyivät iltamyöhään. Kaikki ansaittu raha ei suinkaan mennyt perheen yhteiseen taloudenpitoon, vaan Salmela-Järvinen kirjoittaa hankkineensa omilla ansioillaan kankaan, josta hänen äitinsä ompeli hänelle takin ja hameen. Kansakoulusta päästyään Salmela-Järvinen olisi halunnut jatkaa opiskelua, mutta

¹⁴⁶ ”Työväensuojelulainsäädäntö”. TA 1.6.1909; ”Lausunto Työväen lainsäädäntöä tarkastamaan asetetun Komitean mietinnöstä N:o 1, antanut Suomen Yleinen Työnantajaliitto”, TA 5/1907, 77–89.

¹⁴⁷ ”Kertomus, maamme naispuolisen ammattientarkastajan antama vuodelta 1908.” Vera Hjelt. Teollisuushallituksen tiedonantoja, 48. vihko. 1910.

¹⁴⁸ ”Suomen Työnantajaliitto työstä teollisuusammattajaissa.”, TTA 3/1910, 278–294.

samalla koki velvollisuudekseen osallistua perheen elatukseen. Hän sai paikan päiväapulaisena merikapteenin lesken luona.¹⁴⁹

Sylvi-Kyllikki Kilpi kuvaa päiväkirjoihinsa perustuvassa muistelmateoksessaan omaa ja perheensä elämää. Sylvi-Kyllikki sai käydä kansakoulun jälkeen oppikoulua, mutta perheellä ei ollut varaa laittaa muita lapsia oppikouluun. Hänen 14-vuotias pikkusiskonsa tunsivat katkeruutta ollessaan ensin apuna kotona ja myöhemmin töissä ompeluliikkeessä – myös sunnuntaisin - ansaitakseen perheelle rahaa. Sisko oli jatkuvasti väsynyt työnteosta ja alakuloinen. Sylvi-Kyllikki arveli, että sisko ei kuitenkaan valita siksi, että ”kaikkien lasten, jotka eivät käy koulua, täytyy mennä työhön”.¹⁵⁰

¹⁴⁹ Salmela-Järvinen 1965, 89-93, 253–254.

¹⁵⁰ Kilpi 1963, 32, 40, 43–44.

4. Lapset kadulla töissä

4.1. Kadulla tehtävät työt

Katukaupustelu, sanomalehtien jakelu, kengänkiillotus ja muu julkisilla paikoilla tapahtuva lasten suorittama työ herätti huomiota ja synnytti keskustelua. Nämä ansiotulojen hankinnan muodot laskettiin viranomaisten silmissä toimeentuloon ja joutilaisuuteen, joihin piti puuttua ylhäältä käsin, vaikkakin ne olivat samaan aikaan työtä.¹⁵¹

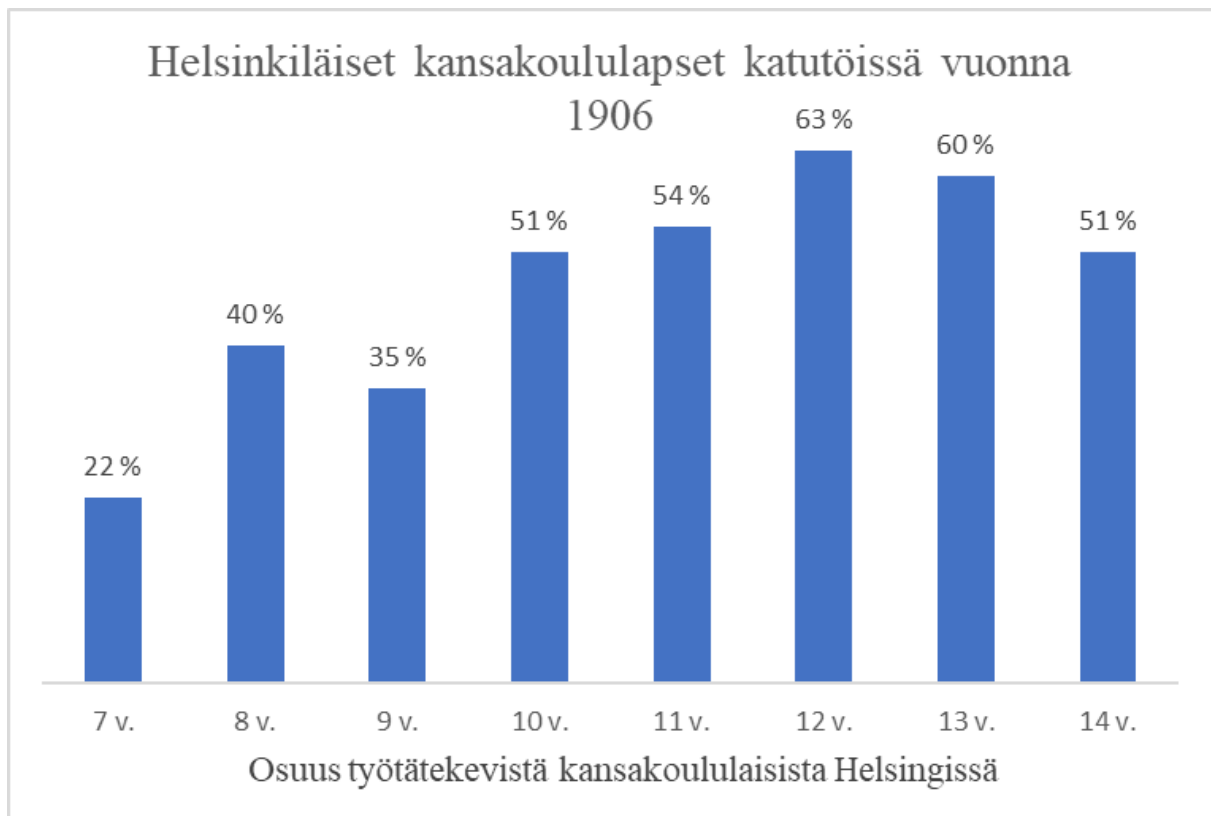
Edes viranomaisilla ei ollut tarkkoja lukuja kadulla työskentelevien lasten määrästä, mutta sen kirjoitettiin olevan ”melko suuri” ja alati kasvava, käsittäen satoja lapsia.¹⁵² Teollisuushallituksen tutkimista helsinkiläisistä alaikäisistä kansakoululapsista yli tuhat ilmoitti tekevänsä töitä kotinsa ulkopuolella. Näistä kaduilla tapahtuvia työmuotoja, kuten sanomalehtien ja rihkaman kaupittelua sekä sanomalehtien ja tavaroiden kotiin kantamista harjoitti 54 % työtätekevistä koululapsista. Yleisiä työmuotoja heidän keskuudessaan olivat sanomalehtien kaupustelu, jota harrasti liki kolmasosa lapsista ja sanomalehtien jakelu, jonka parissa työskenteli yli neljäsosa. Vastaavasti tehdastyötä ilmoitti tekevänsä heistä alle 3 %. Rihkamakauppa ja tavaroiden kotiin kantaminenkin olivat yleisempiä työmuotoja alaikäisten keskuudessa kuin tehdastyö.¹⁵³ Suurimmalla osalla työtätekevistä kansakoululapsista työpaikka ei siis sijainnut neljän seinän sisällä.

Kadulla tehtävä työ oli myös suhteellisen yleistä alaikäisten keskuudessa verrattuna muihin kodin ulkopuolisiin työmuotoihin. Oheisesta kuviosta käy ilmi kadulla töitä tekevien lasten osuus kaikista työtätekevistä lapsista ikäluokittain.

¹⁵¹ Markkola 1994, 206.

¹⁵² Helsingin kaupunginvaltuuston painetut asiakirjat 1914, n:o 14; Halila 1977, 179.

¹⁵³ Työtilasto V 1908, taulu 10.

Kuvio 3. Kadulla töitä tekevien helsinkiläisten kansakoululasten osuus kaikista työtätekeivistä kansakoululapsista Helsingissä ikäluokittain vuonna 1906. Lähde: Työtilasto V (1908), taulu 10.

Helsingissä töissä käyvillä kansakoululapsilla niin kutsutut katuammatit olivat kaikista yleisimpiä 12-vuotiailla, mutta myös 10–14-vuotiaista yli puolilla työnteko tapahtui kaduilla. Nuoremmat kansakoululapset, 7–8-vuotiaat, tekivät yleisimmin muita töitä. Kaduilla tapahtuva sanomalehtien, rihkaman ynnä muun myyntityö oli kansakoululapsia koskevan tutkimuksen perusteella yleisintä juuri helsinkiläislasten keskuudessa ja erityisesti poikien. Katukaupan parissa työskentelevien lasten palkkatulot olivat huonoimmasta päästä – heistä suurin osa tienasi alle kolme markkaa viikossa. Vain kymmenesosa kadulla kauppaa käyvistä lapsista pääsi yli kuuden markan viikkotuloihin.¹⁵⁴ Yksi markka vuonna 1906 on nykyrahassa noin 4,6 euroa.¹⁵⁵ Ulkopuolisilla oli oma mielipiteensä lasten ansiotulojen käyttämisestä – he näkivät lasten käyttävän rahan joko turhuuksiin tai muuhun vahingolliseen, kuten tupakkaan, makeisiin

¹⁵⁴ Työtilasto V 1908, taulu 11, 37–39.

¹⁵⁵ Tilastokeskuksen rahanarvonmuunnin. <https://www.stat.fi/tup/laskurit/rahanarvonmuunnin.html> (viitattu 9.2.2021)

ja elokuvissa käymiseen tai sitten vanhemmat käyttivät lasten ansaitsemat rahat esimerkiksi vuokranmaksuun.¹⁵⁶

Sanomalehtien myyminen ja jakelu olivat selkeästi alaikäisten työtä. Yli 15-vuotiaista helsinkiläisistä kansakoululaisista edellä mainittujen sanomalehtitöiden parissa työskenteli vain pieni osa, kun taas alaikäisten kohdalla puhutaan yli 500 henkilöstä. Liki puolet alaikäisistä työtätekevästä kansakoululapsista tienasi elantoaan kaupittelemalla tai jakamalla sanomalehtiä. Heistä vain noin viidesosa oli tyttöjä. Sanomalehtien kaupustelu ja jakelu olivat yleisintä 11–13-vuotiailla ja erityisesti pojilla. Nuorin sanomalehtimyyjä oli 7-vuotias poika.¹⁵⁷

Tutkittuna ajankohtana ei voi havaita katutoimien harjoittamisen merkittävää vähenemistä. Helsingin kaupungin omassa selvityksessä vuodelta 1920 käy ilmi, että kaduilla tehtävillä töillä hankki ansiota noin 500 alaikäistä kansakoulusta päässyttä lasta. Heistä 78 myi sanomalehtiä, 24 kiillotti kenkiä ja noin 400 toimi sanomalehtienjakajana.¹⁵⁸

Kansakouluopettajat raportoivat erityisesti kadulla tapahtuvien töiden negatiivista vaikutuksista lasten opiskeluun sekä terveyteen. Lasten kuvailtiin edistyvän hitaasti opinnoissaan tai laiminlyövä koulunkäynnin. Laiminlyöntejä tapahtui erityisesti sanomalehtien myöhästyessä. Lapsia kuvailtiin väsyneiksi ja heikoiksi ja opettajat olivat huolissaan heidän ravitsemuksestaan. Eräästä pojasta kerrottiin hänen asuvan Kallion kaupunginosassa ja jakavan sanomalehtiä Huopalahdessa aamuisin ennen koulun alkua. Poika söi kotonaan aamiaisen kello 7, lähti töihin, eikä ehtinyt käydä kotona työvuoronsa päätyttyä, vaan tuli suoraan kouluun. Hänellä oli eväänä voileipiä, mutta lämmintä ruokaa hän sai vasta neljältä iltapäivällä.¹⁵⁹

Katutöitä tekeviä kansakoululapsia kuvailtiin väsyneiksi, eikä se ollut mikään ihme. Lähes 60 % kadulla töitä tekevästä lapsista kertoi heräävänsä aamuisin ennen kello kuutta ja heidän yönensä jäivät huomattavasti lyhyemmiksi kuin työttömien lasten. Toisaalta työajat olivat lyhyempiä kuin esimerkiksi tehdastyössä olevilla - valtaosa kadulla töitä tekevästä lapsista teki töitä viikossa alle 24 tuntia. Huomattavaa on, että sunnuntaitöiden tekeminen oli erittäin yleistä

¹⁵⁶ ”Lasten ja alaikäisten katukauppa”. TN, 27.6.1912, 194–195; ”Sanomalehtien kantopoikain hyväksi”, nimimerkki Lasten ystäviä, HS 17.12.1913.

¹⁵⁷ Työtilasto V 1908, taulu 10.

¹⁵⁸ Helsingin kaupunginhallituksen mietinnöt 1921, n:o 12. Hka.

¹⁵⁹ Työtilasto V 1908, 42.

katutöitä tekevien keskuudessa ja valtaosa kaikista sunnuntaitöitä tekevistä kansakoululapsista oli niitä, jotka ansaitsivat elantoaan kadulla töitä tehden.¹⁶⁰

Katuammattien harjoittaminen näkyi kansakouluoppilaiden arvosanoissa. Välttäviä ja epätyytyttäviä arvosanoja oli katutöitä tekevillä kansakoululapsilla suhteellisesti enemmän kuin kaikilla työtätekevillä. Toisaalta arvosanat olivat parempia kuin esimerkiksi tehdastöitä tekevillä kansakoululapsilla. Opettajat raportoivat kaduilla oleskelun vaikuttavan myös oppilaiden käytökseen negatiivisesti. Sanomalehtien jakelun kerrottiin näkyvän lasten käytöksessä, luonteessa ja siveellisyydessäkin. Tupakointia ja ”törkeitä puheita” taas ilmaantui nimenomaan sanomalehtien myyjien keskuudessa.¹⁶¹

Työn yleisyydestä huolimatta harva jatkoi sanomalehtien jakelua tai myyntiä enää kansakoulusta valmistuttuaan ja kokoaikaiseen työelämään siirryttyään. Helsingissä vain 1 % myi sanomalehtiä kadulla ja 8 % toimi niiden kotiin kantajina kansakoulusta päästyään. Tilanne oli samanlainen myös ainakin Turussa, Viipurissa ja Tampereella. Yleisin työ kansakoulusta päässeelle sijoittui kaupan alalle, jossa työskenteli 46 % helsinkiläisistä kansakoulun päättäneistä.¹⁶² Kaduilla tehtävät työt olivat niin kutsuttuja umpikujatöitä, joissa ei karttunut suuria ansioita tai varsinaista ammattitaidollista pääomaa, josta olisi voinut olla hyötyä tulevaisuudessa.¹⁶³

Kadulla töitä tekevät lapset eivät 1900-luvun alussa kuitenkaan kaikki olleet kansakoululaisia. Yleensä niin sanotulla ”katuammattilaisella” viitattiin siihen lapsiryhmään, joka ei ollut käynyt koulua ollenkaan tai oli jättänyt koulun kesken. Tämä katuammattilaisten ryhmä herätti viranomaisissa erityisesti huolta. Huomattava määrä tähän ryhmään kuuluvista päätyi huonoille teille.¹⁶⁴ Esimerkiksi Työmies uutisoi 10–14-vuotiaiden poikien muodostamasta joukosta, joka tehtaali varkauksia postikorttien myymisen varjolla.¹⁶⁵

Sanomalehtikonttorit hakivat myyjiä lehdilleen sanomalehti-ilmoitusten kautta. ”Rajaton määrä sanomalehtipoikia ja -tyttöjä” haluttiin milloin myymään mitään lehteä.¹⁶⁶ Sanomalehtien myymistä pidettiin aikuisille epäsovivana toimena – erään lehtikirjoituksen mukaan jopa mitättömänä, lapsellisena ja epäkunniallisena.¹⁶⁷ Sanomalehtiä myytiin myös myöhään illalla

¹⁶⁰ Työtilasto V 1908, taulu 14, 15, 16 ja 17.

¹⁶¹ Työtilasto V 1908, taulu 12, 43–45.

¹⁶² Työtilasto V 1908, taulu 19.

¹⁶³ Koskela 2018, 169.

¹⁶⁴ Somerkivi 1977, 407.

¹⁶⁵ TM 26.11.1907.

¹⁶⁶ Esim. TM 29.4.1901; HS 20.12.1907.

¹⁶⁷ TM 27.6.1901.

ja toisinaan jopa öisin.¹⁶⁸ Jos sanomalehtimyyjän ammattia pidettiin epäkunniallisena, niin sama vaivasi myös kengänkiillottajien ammattikuntaa. Sanomalehti-ilmoituksessa, jossa etsittiin ”siistejä” tyttöjä tai poikia myymään karamellitehtaan tuotteita, mainittiin erikseen, että ”kengänkiillottajien kaltaiset pojat älkööt vaivatko itseään”.¹⁶⁹ Kyseinen makeisten myynti voidaan taas luokitella rihkamakaupaksi. Rihkamakaupalla tarkoitettiin erilaisten pienten asioiden myyntitoimintaa. Edellä mainittujen postikorttien lisäksi lapset saattoivat kaupitella esimerkiksi paperosseja ja kengännauhoja.¹⁷⁰ Tämä erilaisten pikkutavaroiden myyminen kaduilla oli ulkopuolisten silmissä usein vain ”peiteltyä kerjäämistä”. Lapset kylläkin harjoittivat toisinaan myös pelkkää kerjäämistä.¹⁷¹

Kaduilla töitä tekevät lapset olivat myös töissään alttiita onnettomuuksille ja jopa väkivallalle. Eräs sanomalehtiä jakanut poika oli ilmeisesti liukunut kerrostalon rappukäytävässä kaidetta pitkin ja pudonnut. Hänet löydettiin tajuttomana rappukäytävästä ja muutaman päivän kuluttua hän menehtyi sairaalassa.¹⁷² Työmiehessä kerrottiin 9–13-vuotiaiden tyttöjen joutuneen seksuaaliväkivallan kohteiksi lehtiä jakaessaan.¹⁷³ Lehdissä kirjoitettiin, miten kengänkiillottajapoika tuli pahoinpidellyksi Esplanadilla aikuisen toimesta ja humalaisen sakilaisen lyöneen sanomalehtimyyjää.¹⁷⁴ Lapset olivat myös väkivaltaisista toisiaan kohtaan – Uusi Suometar uutisoi toisinaan sanomalehtipoikien puukottaneen kollegoitaan.¹⁷⁵ Katukaupustelijat joutuivat myös myöhään iltaisin työskennellessään ja erityisesti ravintoloissa pistäytyessään näkemään ja kuulemaan asioita, jotka ”vielä kehittymässä olevaan luonteeseen jättää usein eliniäksi siveellisesti ala-arvoisia vaikutelmia”.¹⁷⁶

Erilaiset kadulla tehtävät työt olivat siis työtätekevien helsinkiläislasten, ja erityisesti poikien, keskuudessa yleinen ansaintakeino. Palkka ei ollut kuitenkaan suuri ja lasten koulunkäynti kärsi työnteosta. Kadulla töitä tekevä lapsi oli yhteiskunnan silmissä asia, johon tuli puuttua.

¹⁶⁸ US 5.2.1907.

¹⁶⁹ TM 2.8.1911.

¹⁷⁰ Rahikainen 2019, 159.

¹⁷¹ HBL 8.5.1907.

¹⁷² US 22.10.1911; US 24.10.1911

¹⁷³ TM 12.04.1913

¹⁷⁴ TM 15.05.1915, s. 2; TM 04.02.1914.

¹⁷⁵ US 5.1.1910; US 29.2.1916.

¹⁷⁶ HS 13.8.1912.

4.2. Katu – ”paheitten korkeakoulu”

”Lasten elinkeinon harjoittaminen kaduilla vaikuttaa turmiollisesti etenkin lasten siveellisyyteen. Se on useinkin rikollisuuden esikoulua.”¹⁷⁷

”Alaikäiset tulevat houkutteluiksi epärehellisyyteen ja mieltyvät ulkoelämään; he vieraantuvat säännöllisyydestä ja vakavasta työstä; koulun kasvattava vaikutus heikkenee ja ammattikasvatus lyödään laimin.”¹⁷⁸

”Kysymys lasten käyttämisestä ansiotyössä ja heidän suojelemisestaan väärinkäytöksiltä tässä kohden on lainsäädännössämme tähän asti saanut osakseen huomiota ainoastaan mikäli koskee alaikäisten työskentelyä tehtaissa, käsityölaitoksissa tai muissa teollisuuselinkeinoissa.”¹⁷⁹

Oheiset lainaukset osoittavat hyvin tutkittavan ajankohdan ongelman. Yleisesti ottaen kadulla tehtävä työ nähtiin alaikäisille huonona vaihtoehtona, mutta lainsäädännöllisesti siihen puuttuminen oli ollut vähäistä ennen 1900-luvun alkua. Aikalaiset selittivät tätä esimerkiksi sillä, että ”lasten työvoiman väärinkäyttö tehtaissa ja teollisuuslaitoksissa 1800-luvun jälkipuoliskolla on saavuttanut sellaisen laajuuden, että katukauppa sen rinnalla on näyttänyt verraten viattomalta pahalta”.¹⁸⁰ Asia muuttui kuitenkin viimeistään tutkittavana ajankohtana, jolloin kaduilla tapahtuviin alaikäisten tekemiin töihin pyrittiin puuttumaan useilta eri tahoilta.

Aiemmin on mainittu aloitteista, joilla pyrittiin rajoittamaan lasten työssäkäyntiä ja työskentelyä kaduilla, ja joita erityisesti kaupungin opettajat tukivat. Opettajat kokivat lasten työssäkäynnin haitalliseksi koulunkäynnille. Heidän huolensa oli aito – tutkittavana ajankohtana monen vähävaraisen perheen lapsen koulunkäyminen estyi kokonaan tai vähintäänkin lyheni tai vaikeutui, sillä lasten oli pakko osallistua perheen elatukseen. Ulkona tehtävät lasten yleiset työmuodot, kuten kaupustelu ja sanomalehtien kotiin kantaminen, tapahtuivat usein myöhään illalla tai aikaisin aamulla ennen koulua, jolloin koulunpenkillä oltiin väsyneitä ja nälkäisiä. Oppimiseen ei riittänyt energiaa.¹⁸¹ Kansakouluopettajien lehdessä otettiin voimakkaastikin kantaa lasten kadulla oleskeluun ja katu nähtiin suorastaan vaaran paikkana – ”totisesti oikea paheitten korkeakoulu, jossa opettajina ja professoreina ovat

¹⁷⁷ Pärssinen 1913, 50.

¹⁷⁸ Helsingin kaupunginvaltuuston painetut asiakirjat 1917, n:o 47.

¹⁷⁹ Helsingin kaupunginvaltuuston painetut asiakirjat 1917, n:o 47.

¹⁸⁰ Helsingin kaupunginhallituksen mietinnöt 1921, n:o 12. Hka.

¹⁸¹ Somerkivi 1977, 404–405.

valehtelijat ja varkaat, juomarit, murhamiehet ja huorintekijät! Ne ne ovat vaarallisempia kuin Intian tiikerit ja Amerikan käärmeet tai Niilin krokotiilit!” Kyseinen, oletettavasti kansakouluopettajan, kirjoitus on täynnä kuvailuja ”laitakaupungin lasten” kurjista elinoloista, joihin kaupungin sivistyneistö voisi puuttua.¹⁸²

Useat eri järjestöt ja yhdistykset olivat myös puuttumassa katulasten ammatinharjoittamiseen. Helsingin NMKY:n pääsihteeri kuvasi vuonna 1918 yhdistyksen toimintaa kansakouluopettajien lehdessä. Helsingin NMKY aloitti järjestämällä vapaa-ajan toimintaa sanomalehtipojille, mutta se koettiin pian riittämättömäksi. Uudeksi tavoitteeksi tuli saada lapset kokonaan pois katuammattien parista. Vapaa-ajan toiminnan lisäksi perustettiin veistohuone, jossa pojat saattoivat käydä tekemässä puutöitä valvonnan alaisina. Tämäkään ei riittänyt, vaan ”juuri ne pojat, jotka kipeiten olisivat apua tarvinneet, jäivät yleensä pois. Sillä heidän täytyi ansaita. Kotiolot sen vaativat.” Veistolaitoksen työnteon muuttaminen palkalliseksi toi sille lisää kävijöitä, mutta vielä enemmän kävijöitä toi työnvälitystoimisto – pikatoimisto Mars – joka perustettiin veistosalin yhteyteen. Sen välityksellä yhä useampi poika sai töitä ja NMKY:n iloksi pysyi näin pois kaduilta.¹⁸³

Kengänkiillottajapoikien ammatinharjoittamiseen puuttui Pelastusarmeija yhdessä viranomaisten kanssa. Vuoden 1915 keväällä Pelastusarmeija päätti perustaa Helsinkiin kengänkiillottajien ammattikunnan ja asetti 75 univormuihin puettua poikaa pareittain kiillottamaan kenkiä Helsingin kaduille. Tämän oli ilmeisesti tarkoitus tuoda jonkinlaidista järjestystä kyseiseen toimintaan. Elokuussa Helsingin Sanomat uutisoi hanketta kohdanneesta kritiikistä. Väitteiden mukaan Pelastusarmeija verotti liikaa kengänkiillottajapoikien tuloja – 10 % päiväansioista vietiin, univormuista vaadittiin maksua ja kenkälankitkin piti ostaa Pelastusarmeijalta. Pelastusarmeija vastasi syytteisiin ilmoittaen, että univormusta menee vain nimellinen maksu, kenkälankit ovat olleet halvempia kuin vastaavat samanlaiset ja poikien ansioista pidätetty osa palautettaisiin kesän lopulla.¹⁸⁴

Kengänkiillottajien toimiin puuttuivat myös Helsingin kaupunki sekä edellä mainitut NMKY ja pikatoimisto Mars. Kesän ajaksi asetettiin kaduille kaksi poliisilaitoksen palkkalistoilla olevaa ”katu-ammattilaisten kaitsijaa”, joiden tehtävänä oli valvoa kengänkiillottajien toimia. Kengänkiillotustöihin haluavan lapsen tuli toimittaa hakemus pikatoimisto Marsiin

¹⁸² Nimimerkki E. A. N-nen, ”Tupakanpolto ja yleensä paheellisuus koululasten keskuudessa.”, KL 13–14/1913, 287–293.

¹⁸³ Vernerin Louhivuori, ”Poikien parissa. Piirteitä Helsingin N. M. K. Y:n työstä poikien hyväksi.”. KL 7–12/1918, 117–121.

¹⁸⁴ HS 09.05.1915, 28.08.1915 ja 29.08.1915.

koulutodistuksineen ja papinkirjoineen, minkä lisäksi huoltajan tuli olla lapsen mukana lupaa haettaessa. Lopullisen ammatinharjoittamisluvan myönsi poliisilaitos, otettuaan ensin kasvatuslautakunnan edustajan avulla selvää hakijan käytöksestä ja kodin toimeentulosta. Lehdistössä tosin varoiteltiin koko kengänkiillottajan ammatin haittapuolista – siveelliset vaarat ja koulunkäynnin laiminlyönti uhkasivat kengänkiillottajapoikia. Vanhempien tulisikin harkita tarkkaan päästäisivätkö ylipäätään lapsiaan kengänkiillottajiksi.¹⁸⁵

Sanomalehtien myynti ja jakelu herätti myös ammattientarkastajien huomion. ”Toimettomuus, vetelehtiminen kaduilla, kujilla ja toreilla jonkun satunnaisen ansion saavuttamiseksi” oli Vera Hjeltin mukaan alku katupoikien syntymiselle. Hänen mukaansa yhteiskunta ei ollut onnistunut huolehtimaan ”väli-ikäisten”, eli alle 15-vuotiaiden kansakoulusta päässeiden, toimeentulosta. Ratkaisuksi hän ehdotti ammattityöpajoja, joissa lapset voisivat harjoittaa ammattityötä ja ”sen varaan rakentaa tulevaisuutensa”.¹⁸⁶ Sanomalehtien myynti ei siis ollut hyväksyttävä vaihtoehto, vaan sitä Hjelt paheksui raporteissaan. Hän piti huonona erityisesti sitä, että harvalla sanomalehtipainolla oli erillistä jakeluhuonetta, jossa lapset olisivat voineet odottaa jakoaikaa. Sen sijaan kymmenet lapset kokoontuivat sanomalehtihuoneistojen eteisiin ja porraskäytäviin ilman valvontaa. Hjelt piti myös paheksuttavana sitä, että ”pienet sanomalehtimyyjät esim. pimeinä, kylminä talvi-iltoina harjoittavat ”kauppaansa” useinkin lähes puoleen yöhön”.¹⁸⁷

Helsingin kaupunki puuttui alaikäisten katukauppaan lainsäädännöllisesti kaupungin vuonna 1908 vahvistetussa poliisijärjestyksen pykälässä numero 114. Sen mukaan alle 10-vuotiaat eivät saaneet harjoittaa mitään kadulla tapahtuvaa ammattia – kaupittelu, kengänkiillotus sekä sanomalehtien ja painotuotteiden jakelu oli heiltä kielletty. 10–12-vuotiaat saivat harjoittaa kyseisiä töitä poliisin luvalla ja alle 15-vuotialta oli kielletty kaikki vastaava toimi kello 20–06 välisenä aikana. Pykälissä 115–117 tarkennettiin määräyksiä vielä lisää – lupa katuammattien harjoittamiseen myönnettiin vain ”hyvämaineiselle henkilölle, joka ei muutenkaan ole huonossa huudossa”. Luvan saaneen tuli kantaa näkyvissä poliisilta saatua laattaa, jossa oli numero. Heidän tuli noudattaa siisteyttä niin itseensä, pukuunsa kuin asiakkaidensa tavaraan nähden. Lisäksi asiakkaita kohtaan tuli olla kohtelias eikä saanut vaatia

¹⁸⁵ ”Katu-ammattilaisten kaitsenta.” US 14.03.1920.

¹⁸⁶ ”Kertomus, maamme naispuolisen ammattientarkastajan antama vuodelta 1907.” Vera Hjelt. Teollisuushallituksen tiedonantoja, 46. vihko. 1909.

¹⁸⁷ ”Naisammatintarkastajan kertomus vuodelta 1905.” Vera Hjelt. Teollisuushallituksen tiedonantoja, 40. vihko. 1906.

kohtuuttomia maksuja.¹⁸⁸ Nämä määräykset todettiin riittämättömiksi vuoteen 1917 mennessä, etenkin, kun niiden valvontaa laiminlyötiin.¹⁸⁹

Lisäksi kaupungin poliisijärjestyksen pykälässä 64 määrättiin, että alle 16-vuotiaat tytöt ja alle 15-vuotiaat pojat eivät saaneet esiintyä julkisissa näytännöissä (teatteri-, sirkus- varietee- tai akrobaattinäytännöissä, konserteissa tai muissa vastaavissa) ilman poliisin lupaa.¹⁹⁰ Kaupungin poliisijärjestyksen mukainen kielto tuli voimaan vuonna 1908, mutta sen jälkeenkin raportoitiin alaikäisten luvattomasta työskentelystä eri näytännöissä. Vuonna 1911 Helsingin Sanomissa raportoitiin poliisin kieltäneen ”parista tšekäläisestä elävien kuvien teatterista” näytökset, joissa esiintyi myös alaikäisiä. Elokuvateattereissa oli esitetty tanssia, käärmeihmisiä, voimisteluesityksiä ja muita vastaavia näytäntöjä elokuvien välissä.¹⁹¹

Kaupunginvaltuusto palasi alaikäisten katukaupan pariin uudestaan vuonna 1917, kun helsinkiläiset papit ja opettajat olivat vedonneet päätöksentekijöihin ja ehdottaneet, että katutöiden tekeminen kiellettäisiin alle 15-vuotiailta. Pappien ja opettajien kannanotossa vuodelta 1915 kuvailtiin katuja lapsia turmeleviksi ja paheiden kasvavan nuorison parissa. Heidän mukaansa lapset tuhlaavat ansionsa elokuvaan, tupakkaan ja jopa alkoholiin. Kirjeessä kuvaillaan lasten aloittavan usein katutyöt 10–13 vuoden ikäisinä ja toisinaan nuorempinakin. Vanhemmat lapset ymmärsivät, ettei moinen työ ole sopivaa ja siksi, jos ansiotyö kaduilla kiellettäisiin alle 15-vuotiailta, häviäisi ”koko tämä nuorisoa turmeleva työ” kokonaan.¹⁹²

Kasvatuslautakunta otti asiaan kantaa keväällä 1916 ollen samaa mieltä pappien ja opettajien kanssa katutyön turmiollisuudesta. Lasten pahatapaisuuden ja rikollisuuden nähtiin olevan laiminlyödyn kasvatuksen seurausta, mikä puolestaan johtui siitä, että äidit ja lapset ovat joutuneet töihin kodin ulkopuolelle. Suurimman osan kasvatuslautakunnan ylläpitämien laitosten lapsista mainittiin tekevän ansiotyötä kadulla. Tämän kaltaisen työn nähtiin johtavan tyhjäksi toimittamiseen, irtolaisuuteen ja rikollisuuteen tulevaisuudessa. Kasvatuslautakunta otti kantaa myös voimassa olevaan lainsäädäntöön ja sen tehottomuuteen – katukauppaa harjoittivat yhä alle 10-vuotiaat ja katukauppaa harjoitettiin myös kiellettyinä kellonaikoina. Lautakunnan ehdotuksen mukaan lainsäädäntöä tulisi muuttaa siten, että alle 15-vuotiaat eivät saisi myydä sanomalehtiä ollenkaan, eivätkä harjoittaa katukauppaa ilman viranomaisen ja vanhempien

¹⁸⁸ Helsingin kaupungin kunnallisasetuskokoelma 1911. Hka.

¹⁸⁹ Helsingin kaupunginvaltuuston painetut asiakirjat 1917, n:o 47.

¹⁹⁰ Helsingin kaupungin kunnallisasetuskokoelma 1911, 353. Hka.

¹⁹¹ HS 08.02.1911.

¹⁹² Helsingin kaupunginvaltuuston painetut asiakirjat 1917, n:o 47.

lupaa. Sanomalehtien jakelu sallittaisiin yhä. Kengänkiillotus ja kantajana toimiminen tulisi siirtää vain tietyillä paikoilla harjoitettavaksi ja aikuisen valvonnan alaiseksi.¹⁹³

Näiden kannanottojen jälkeen kaupunginvaltuusto perusti komitean keväällä 1917 pohtimaan kysymystä alaikäisten ansiotoiminnasta kadulla. Komitean ehdotuksessa todettiin, että katuelämä vaikuttaa haitallisesti lapsiin ja nuoriin, joten parempi olisi kieltää alaikäisten elinkeinotoiminta kadulla kokonaan. Tätä ei kuitenkaan voitaisi tehdä, sillä ”nuorten ansiotulot eräissä tapauksissa voivat olla perheen taloudelle välttämättömät” ja liiallinen ansiotyön rajoitus kodin ulkopuolella ajaisi lapset kotiteollisuuden pariin, jossa olot ovat epäterveellisemmät ja rasittavammat. Komitean ehdotuksessa todetaan myös, että on ansiotöitä, joihin ei voi puuttua poliisijärjestyksellä, sillä tarkoitus oli puuttua ansiotyöhön pelkästään *kaduilla ja julkisissa huoneistoissa*. Näin ollen valvonnan ulkopuolelle jäi esimerkiksi se, jos lapsi työskenteli ravintolassa, jakoi lehtiä, toimi palvelijana perheessä tai teki töitä kotona. Komitean ehdotus oli kaupungin poliisijärjestyksen pykälien muuttaminen niin, että katutöiden alaikäraja nostettaisiin 12 vuoteen, töitä ei saisi tehdä kello 19–08 välisenä aikana ja 12–15-vuotiaat ammatinharjoittajat tarvitsisivat viranomaisen lisäksi huoltajan luvan työhön. Lisäksi ennen luvan myöntämistä tulisi tarkastella lapsen terveydentilaa sekä koti- ja kouluoloja. Pelkkä katuammattityön kieltö nuorempien lasten kohdalla ei myöskään toimisi, vaan sen rinnalla tulisi uudistaa koulu- ja ammattiopetusta esimerkiksi kansakoulujen jatkuoluokkien uudelleenjärjestämisellä ja käsityöläiskoulujen päiväopetuksella.¹⁹⁴

Kaupunginvaltuusto kokoontui pohtimaan asiaa loppuvuodesta 1917. Komitean ehdotuksen mukaisesti valtuusto päätti hyväksyä ehdotetut poliisijärjestyksen muutokset. Tärkeimpänä muutoksena oli se, että alle 12-vuotiaat eivät saaneet enää harjoittaa katukauppaa ja sallittu työskentelyaika väheni. Kaupunginvaltuusto otti myös huomioon komitean ehdotuksen koulu- ja ammattiopetuksen muutoksista ja siirsi asian eteenpäin sosiaalilautakunnalle.¹⁹⁵

Erityisesti vasemmistopoliitikot kantoivat huolta kadulla työskentelevistä lapsista. SDP:n Hilja Pärssinen piti kaikkea lasten ansiotyötä vähintäänkin terveyttä pilaavana, mutta katuammatit vaikuttivat turmiollisesti myös siveellisyyteen. ”Kuinka lukemattomat ihmiset ummistavatkaan silmänsä lapsityön surkeudelle”, hän kirjoitti. Pärssisen mukaan kuntien ja valtion tehtävä olisi avustaa perheitä ja lapsia niin, ettei heidän tarvitsisi mennä hankkimaan lisäansioita kadulle,

¹⁹³ Helsingin kaupunginvaltuuston painetut asiakirjat 1917, n:o 47.

¹⁹⁴ Helsingin kaupunginvaltuuston painetut asiakirjat 1917, n:o 47.

¹⁹⁵ Kertomus Helsingin kaupungin kunnallishallinnosta 1917, 225–227.

minkä lisäksi ansiotyötä tulisi rajoittaa lainsäädännön voimin.¹⁹⁶ Eduskunnassa pyrittiinkin 1900-luvun kahtena ensimmäisenä vuosikymmenenä säätämään lakeja koskien lasten ansiotyön rajoittamista kaduilla. Vuonna 1911 SDP:n poliitikot tekivät ehdotuksen alaikäisten kadulla tapahtuvan ansiotyön rajoittamiseksi. Asetuksessa katutöiden harjoittamisen ikärajaksi tulisi 14 vuotta ja alle 18-vuotiaiden työntekoa rajoitettaisiin. Vuonna 1913 SDP:n Hilda Herrala ja Hilja Pärssinen yrittivät uudestaan ajaa samaa lakiehdotusta läpi.¹⁹⁷ Lakiehdotukset eivät kuitenkaan tuottaneet tulosta. Työväenasiainvaliokunnan mietinnössä vuoden 1913 lakiehdotusta koskien todetaan, että kyseisten ”erikoislakien” toteuttaminen olisi turhaa, kun kerran jo suunniteltiin lasten suojeluun liittyvää lakia. Lisäksi ”vapaata elinkeinotoimintaa on rajoitettava ainoastaan, mikäli tämä on välttämättä tarpeen”, alaikäisten elinkeinotoiminta oli tärkeää köyhien perheiden toimeentulolle sekä sanomalehtien jakelua ei tulisi kieltää, sillä se ei ollut yhtä vaarallista kuin esimerkiksi katukaupustelu.¹⁹⁸

Työväenliikkeessäkin kiinnitettiin huomiota alaikäisten työhön ja työsuojeluun, mutta myös katutöihin. Vuonna 1913 liikkeessä heräsi kysymys siitä, että kun SDP vaatii uudistuksia alaikäisten ansiotyön rajoittamiseksi, niin saman tulisi koskea myös työväen sanomalehtien myymistä ja jakamista. Työmiehen kohdalla oli jo tehty päätös, että lehden jakajiksi ei otettu alle 13-vuotiaita. Asia ei kuitenkaan saanut suurtakaan kannatusta puoluepäivillä, vaikka kysymyksen myönnettiin olevan tärkeä. Rajoittavien toimenpiteiden katsottiin olevan turhia ennen virallista lainsäädäntöä. Eräs puhuja jopa huomautti, että ehdotetun kiellon toteutuessa, ja koskiessa vain työväen lehtiä, lapset saattaisivat alkaa myymään porvarillisia sanomalehtiä.¹⁹⁹

Kuten teollisen työn kohdalla, myös kadulla tapahtuvan työn kohdalla rajoituksiin suhtautui kriittisimmin työnantajapuoli. Helsingin Sanomissa otettiin kantaa vuonna 1912 ehdotukseen elinkeinotoiminnan kieltämisestä alle 14-vuotiailta. Kirjoituksessa todettiin, että katukaupustelu on kyllä sopimatonta toimintaa lapsille, mutta sanomalehtien kotiinkanto sen sijaan on ”luonteeltaan jonkun verran toisenlaista” eli hyväksyttävää. Lisäksi keuhuttiin lasten toimintaa ”näppärinä ja huomaavina kengänkiillottajina”, minkälaista toimintaa ei myöskään

¹⁹⁶ Pärssinen 1913, 48–51.

¹⁹⁷ ”Lasten ja alaikäisten katukauppa”, TN, 27.06.1912, 194–195; ”Ehdotus asetukseksi lasten sekä nuorten henkilöiden kaupan- ja elinkeinon harjoittamisesta kaduilla.” Hilda Herrala ym. Valtioapäivät 1911, Liite IX, 9, esitys n:o 35, 45–48; ”Ehdotus asetukseksi lasten ja nuorten henkilöiden kaupan- ja elinkeinonharjoittamisesta kaduilla.” Hilda Herrala ja Hilja Pärssinen. Valtioapäivät 1913, Liite IX, 4, esitys n:o 10, 756–758.

¹⁹⁸ ”Työväenasiain valiokunnan mietintö n:o 5 eduskuntaesityksistä, jotka koskevat lasten ja nuorten henkilöiden elinkeinotoimintaa ja ammattityötä.” Valtioapäivät 1913, Asiakirja V, esitysmietintö n:o 11, 1–5.

¹⁹⁹ TM 30.10.1913.

haluttaisi kiellettävän. Kirjoittajan mukaan kadulla toimeettomana juoksentelu oli sitä paitsi haitallisempaa, kuin kadulla töiden tekeminen eli oletuksena oli, että lapset oleskelivat kaduilla joka tapauksessa – oli töitä tai ei.²⁰⁰ Sanomalehtikirjoitusten lisäksi työnantajat ryhtyivät myös konkreettisiin toimiin. Vuonna 1919 uutisoitiin Uuden Suomen ja Hufvudstadsbladetin anoneen maaherralta muutosta poliisijärjestyksen pykälään, joka rajoitti alaikäisten toimintaa sanomalehtien jakelijoina. Lehdet halusivat, että jakelijoiden ei tarvitsisi hakea lupaa työlleen ja että jakelun saisi aloittaa jo kello 6 aamulla. Asia synnytti kiivaan keskustelun valtuustossa, joka äänestyksen jälkeen päädyttiin ehdottaa maaherralle anomuksen epäämistä.²⁰¹

Katulasten toiminnasta kannettiin siis huolta ja tilanteen ratkaisemiseksi esitettiin erilaisia ehdotuksia. Helsingin Sanomat uutisoi syksyllä 1909 komitean ehdottaneen avustusjärjestöille turvakodin perustamista Helsinkiin katulapsia varten. Ehdotus kuitenkin tyrmättiin avustusjärjestöjen taholta – moisen turvakodin pelättiin vain tuovan lisää ”katulapsiainesta” kaupunkiin.²⁰²

Sivistyneistön näkemys oli, että lapsille tulisi järjestää töitä ennemmin kuin avustaa lasten perheitä rahallisesti.²⁰³ Kouluikäisille, joita katuelämä uhkasi, ehdotettiin perustettavan koulukoteja, joissa heidän koulunsa suorittamisesta huolehdittaisiin. Kouluiän ylittäneille joutolapsille esitettiin ratkaisuksi työkoteja, joissa heitä totutettaisiin vakinaiseen työhön – he saisivat opetusta haluamaansa ammattiin ja lisäksi vakinaista palkkaa. Näitä lapsia voitaisiin myös välittää eri paikkoihin töihin.²⁰⁴ Myös kansakouluopettajiston joukossa kannatettiin ideaa työ- ja kasvatuskodeista, jotka sijaitsisivat kaupungin ulkopuolella ja oppilaat voisivat asua siellä yhdessä opettajien kanssa.²⁰⁵ Työkoteja kannattivat myös kaupungin kasvatus- ja sosiaalilautakunnat, joskin ne ottivat esiin myös ehdotuksen, jonka harvempi taho oli aiemmin ottanut esiin. Selvityksessään palkatun ammattityön järjestämisestä alaikäiselle, lautakunnat olivat yhtä mieltä siitä, että yhteiskunnan tulisi auttaa lapsia muutenkin, kuin vain töiden hankkimisella. Toinen tapa auttaa oli ”antamalla täysin riittävää varattomuusavustusta lapsille, joille katukauppa on ollut välttämätön elinehto.” Lasten ei siis olisi pakko tehdä töitä, vaan

²⁰⁰ HS 14.08.1912.

²⁰¹ HS 18.06.1919.

²⁰² HS 29.10.1909.

²⁰³ Markkola, 1994, 199.

²⁰⁴ US 25.08.1920.

²⁰⁵ Nimimerkki E. A. N-nen, ”Tupakanpoltto ja yleensä paheellisuus koululasten keskuudessa.”, KL 13–14/1913, 287–293.

yhteiskunnan tulisi tukea heitä rahallisesti. Näin lautakunnat uskoivat, että ”katukauppa ei ainoastaan voida rajoittaa, vaan läheisessä tulevaisuudessa kokonaan kieltääkin.”²⁰⁶

²⁰⁶ Helsingin kaupunginhallituksen mietintö 1921, n:o 12. Hka.

5. Johtopäätökset

Tutkimuksessa selvitettiin alaikäisten lasten työssäkäynnin yleisyyttä Helsingissä vuosina 1900-1920, lasten tyypillisiä työpaikkoja niin teollisuuden alalla kuin sen ulkopuolellakin sekä niin vanhempien, työnantajien kuin yhteiskunnankin suhtautumista lasten työntekoon.

1900-luvun alussa Helsingissä lapset syntyivät perheisiin, joissa elettiin ahtaasti ja toimeentulo oli epävarmaa. Suurin osa lapsista kävi kansakoulua ainakin muutaman vuoden ajan ennen kuin siirtyi työelämään. Osa lapsista kävi samaan aikaan koulussa ja töissä. Hyvin monelle helsinkiläiselle lapselle työnteko oli olennainen osa arkea 1900-luvun alussa. Yleensä syy alaikäisen työssäkäyntiin oli perheen köyhyys ja välttämättömyys osallistua perheen elatukseen.

Vuonna 1906 Helsingissä tutkittiin yli 8000 alle 15-vuotiaan kansakoululapsen työssäkäyntiä. Heistä 14 % teki töitä, jotka laskettiin ”oikeiksi töiksi”. Näihin töihin kuuluivat kodin ulkopuoliset työt sekä ne kotona tehtävät työt, joita tehtiin ansiotulojen kartuttamiseksi, ei kodin hoitamiseksi. Yleisin työksi määriteltävä toimi olivat kadulla tehtävät työt, joihin luettiin esimerkiksi sanomalehtien myynti ja rihkaman kaupustelu. Tehdas ei toiminut enää tutkittavana ajankohtana monenkaan alle 15-vuotiaan työpaikkana. Alaikäisten työntekijöiden tarkkaa määrää ei voitu selvittää lähdeaineistojen puutteellisuuden vuoksi, mutta esimerkiksi Helsingissä kansakoulua käyvistä alle 15-vuotiaista töissä kävi 1094 henkilöä vuonna 1906. Kuitenkaan kaikki työssäkäyvät alaikäiset eivät käyneet kansakoulua, joten todellinen töitä tekevien alaikäisten määrä on suurempi.

Teollisen työn tekeminen ei ollut Helsingissä yleistä alaikäisten keskuudessa edes niillä aloilla, joita pidettiin tutkittavana ajankohtana tyypillisimpinä alaikäisille. Helsingissä kirjapainoissa alle 15-vuotiaat muodostivat 4 % koko henkilökunnasta vuosina 1905–1906, tupakkateollisuuden alalla 0,8 % vuonna 1902 ja kutomateollisuuden parissa 0,4 % vuonna 1903. Vuonna 1906 työssäkäyvistä kansakoululapsista alle 3 % ilmoitti työskentelevänsä tehtaissa. Luvut eivät siis olleet suuria suhteellisesti eivätkä määrällisestikään.

Teollisuustyön sijaan yhä useampi alaikäinen löysi töitä esimerkiksi kaupan alalta tai palvelusväkenä perheessä. Kaupoissa alaikäiset työskentelivät esimerkiksi myymäläapulaisina tai juoksupoikina ja -tyttöinä. Työpäivät olivat pitkiä eikä työntekoa oltu rajoitettu

lainsäädännöllä ennen vuoden 1919 liikeapulaislakia. Palvelijoiden työpäivät olivat vielä pidempiä eikä alaa rajoitettu lainsäädännöllä tutkittavana ajankohtana laisinkaan.

Kadulla tapahtuva sanomalehtien myynti, kengänkiillotus, sanomalehtien jakelu ynnä muut vastaavat työt olivat osa usean kansakoululapsen arkea – työtätekevistä koululapsista 54 % teki töitä kaduilla. Nämä katutyöt olivat huomattavasti merkittävämpi työllistäjä kuin esimerkiksi teollinen työ. Katuammateissa ansiotulot olivat selkeästi pienemmät kuin esimerkiksi tehdastöissä, mutta toisaalta tehdastöissä tehtiin pidempää työviikkoa.

Koulunkäynti ei ollut pakollista tutkittavan ajankohtana, sillä oppivelvollisuus tuli voimaan vasta vuonna 1921. Silti kansakoulun käyminen oli yleistä ainakin kaupungeissa jo ennen oppivelvollisuuslakia. Koulunkäyntiä pidettiin tärkeänä yhteiskunnan näkökulmasta, mikä osittain selittää sitä, että moni taho kiinnitti huomiota lasten koulunkäynnin laiminlyöntiin ja sen syihin. Alaikäisten töissä käynnin nähtiin vievän lasten huomion ja energian pois opiskelulta ja työntekoa haluttiin näin ollen rajoittaa. Ongelmana nähtiin myös niin sanottu väliikäisten eli alle 15-vuotiaiden kansakoulusta valmistuneiden joutenolo – he eivät saaneet lain mukaan vielä hankkia ”kunnollista” työtä, joten erilaiset katutyön muodot houkuttelivat rahan ansaitsemiseen.

Lasten työntekoon suhtautuminen vaihteli. Usein vastakkain nähtiin asettuvan lasten henkinen ja fyysinen terveys sekä perheen ansiotulot. Toisaalta myönnettiin, että työnteko oli pahimmillaan lapsen kehitykselle haitallista, mutta toisaalta otettiin huomioon köyhien perheiden toimeentulo ja lasten ansiotulojen merkitys perheille. Erityisesti kansakouluopettajat suhtautuivat negatiivisesti lasten työntekoon. Työnantajat, jotka palkkasivat alaikäisiä, vetosivat vanhempien pyytäneen heitä ottaneen lapsen töihin ja pitivät itseään hyväntekijöinä palkattuaan lapsen. Työnantajat myös kritisoivat alaikäisten työn rajoittamista koskevia lakipykälää liian ankariksi.

Tutkittavan ajanjakson alussa alaikäisten työskentelyyn tehtaissa ja käsityöammateissa oli jo puututtu lainsäädännön voimin useampaan kertaan. Lakien noudattamista seurasivat ammattientarkastajat. Sen sijaan lasten yleisempään työnteon muotoon eli kadulla tapahtuvaan ammatinharjoittamiseen ei oltu puututtu, joskin sitä yleisesti pidettiin huonona asiana. Ensimmäisinä lainsäädännöllisinä toimina tässä asiassa voidaan nähdä Helsingin kaupungin poliisijärjestyksen pykälä vuodelta 1908, jossa muun muassa asetettiin 10 vuoden alaikäraja katukaupan harjoittamiselle. Myöhemmin tutkittavana ajankohtana alaikäraja nostettiin 12 vuoteen. Myös valtakunnallisella tasolla asiaan puututtiin – joskaan ei kovinkaan suuressa

mittakaavassa. Aiheesta tehtiin lakiehdotuksia, mutta ne eivät tuottaneet tulosta. Vuonna 1919 voimaan tullut asetus kiristi hieman aiempaa lainsäädäntöä, mutta sekin koski alaikäisiä vain teollisissa töissä.

Lasten suorittamat ansiotyöt kadulla herättivät keskustelua useammalla taholla. Kantaa ottivat niin sanomalehdet työnantajan roolissa, poliitikot sekä valtion että kunnallishallinnon tasolla, opettajat, työväenliike sekä erinäiset järjestöt ja yhdistykset. Valtaosa oli yhtä mieltä katutyön sekä fyysisestä että psyykkisestä haitallisuudesta lapsille. Eri tahoilta yritettiin löytää sopivaa ratkaisua ongelmaan – useampi taho oli sitä mieltä, että jonkinlaiset koulu- ja työkodit voisivat olla ratkaisu asiaan tai ainakin koulu- ja ammattiopetusta tulisi kehittää sellaiseksi, ettei lasten tarvitsisi siirtyä katuammatteihin. Tutkittavana ajankohtana monikaan taho ei pitänyt perheiden rahallista tukemista ensisijaisena apukeinona asiassa.

Tämän pro gradu -tutkielman aiheen tutkimista voisi jatkaa esimerkiksi laajentamalla tutkittavaa aikakautta. Vähensikö vuonna 1921 voimaan tullut oppivelvollisuus lasten työssäkäyntiä ja jos kyllä, niin kuinka suuri muutos oli ja missä ajassa se tapahtui? Tutkittavaan aiheeseen liittyen oppivelvollisuus tarkoitti ainakin sitä, että lasten olisi ensisijaisesti pitänyt käydä koulua. Mielenkiintoista voisi olla myös tarkastella muita aiheeseen liittyviä lakeja ja niiden vaikutusta asiaan, kuten köyhäinhuoltolaki (145/1922) tai laki lasten käyttämisestä ammattityöhön (260/1929).

Lähdeluettelo

ARKISTOLÄHTEET

Eduskunnan digitoidut valtiopäiväasiakirjat

<https://avoindata.eduskunta.fi/#/fi/digitoidut/>

Valtiopäiväasiakirjat 1909

Valtiopäiväasiakirjat 1913

Helsingin kaupunginarkisto, Helsinki (Hka)

Helsingin kaupungin kunnallisasetuskokoelma 1911

Helsingin kaupungin tilasto VI: Opetuslaitokset 1916–1918

Helsingin kaupungin tilastollinen vuosikirja (HTV) 1905–1923

Kaupunginhallituksen mietinnöt 1920, 1921

Terveystieteiden tutkimuskeskus 1904-1906

Kansallisarkisto, Helsinki (KA)

Kauppa- ja teollisuushallituksen arkisto

Kansalliskirjasto, digitaaliset aineistot

<https://digi.kansalliskirjasto.fi/search>

Helsingin Sanomat (HS)

Hufvudstadsbladet (HBL)

Kansakoulun lehti (KL)

Liikeapulainen (LA)

Työläisnainen (TN)

Työmies (TM)

Työtilastollinen aikakauslehti (TTA)

Työnantaja (TA)

Uusi Suometar / Uusi Suomi (US)

PAINETUT LÄHTEET

Ala-ikäisten työnteosta tehtaissa y.m. Komiteanmietintö 1884:7. Helsinki.

Helsingin kaupunginvaltuuston painetut asiakirjat 1914, 1917.

Mietintö työväensuojelulainsäädännöstä. Komiteanmietintö 1907:17a. Helsinki.

Katsaus Helsingin myymäläapulaisten asemaan v.1914. Mikkeli: Suomen Kuljetustyöntekijäin Liiton Helsingin Liikeapulaisosasto N:o 19, 1915.

Kertomukset Helsingin kaupungin kunnallishallinnosta 1917.

Palvelijain edustajakokousten pöytäkirjat 1906 ja 1907.

Pärssinen, Hilja. *Mitä tulisi etenkin kuntain tehdä varattomain äitien ja lasten hyväksi?* Helsinki: Suomen sos.-dem. naisliittotoimikunta, 1913.

Sillanpää, Miina. *Palvelijain olosuhteet.* Helsinki: Suomen Palvelijain liitto, 1911.

Suomen asetuskokoelma 1922

Suomen tilastollinen vuosikirja (STV)

Suomen virallinen tilasto (SVT)

XVIII 29 Teollisuustilasto

XVIII B Käsityötilasto

Teollisuushallituksen tiedonantoja 1904-1910

Teollisuushallituksen Työtilastoja-sarja

Työtilasto I. Tutkimus Suomen tupakkateollisuudesta. G. R. Snellman. 1903.

Työtilasto II. Tutkimus Suomen kutomateollisuudesta. G. R. Snellman. 1904.

Työtilasto IV. Tutkimus Suomen kirjapainoteollisuudesta. G. R. Snellman. 1907.

Työtilasto V. Tutkimus Helsingin, Turun, Tampereen ja Viipurin kansakoululasten työskentelystä koulun ulkopuolella. G. R. Snellman. 1908.

Työtilasto VIII. Tutkimus Suomen konttori- ja kauppa-apulaisten oloista. G. R. Snellman. 1909.

Työtilasto XII. Tutkimus Suomen konepajoista. G. R. Snellman. 1911.

KIRJALLISUUS

De Coninck-Smith, Ning. ”The struggle for the child’s time – at all times. School and children’s work in town and country in Denmark from 1900 to the 1960s. Teoksessa *Industrious Children. Childhood and Work in the Nordic Countries, 1850–1990*, toimittanut Ning de Coninck-Smith, Bengt Sandin ja Ellen Schrumpf, 129–159. Odense: Odense University Press 1997.

Haapala, Pertti. *Tehtaan valossa: teollistuminen ja työväestön muodostuminen Tampereella 1820–1920*. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura 1986.

Halila, Aimo. *Helsingin kaupungin sosiaalitoimen historia*. Helsinki: Helsingin kaupungin julkaisuja nro 30. 1977.

Hentilä, Marjaliisa. *Keikkavaaka ja kousikka: kaupan työ ja tekijät 1800-luvulta itsepalveluaikaan*. Helsinki: Edita 1999.

Hoskola, Helena. *Sata vuotta työsuojelua Suomessa: työsuojelulainsäädännön synty ja kehitys 1889–1989*. Helsinki: Työsuojeluhallitus 1989.

Jaakkola, Jouko. ”Sosiaalisen kysymyksen yhteiskunta”. Teoksessa *Armeliaisuus, yhteisöapu, sosiaaliturva. Suomalaisen turvan historia*. Toim. Jouko Jaakkola ym. 71–162. Helsinki: Sosiaaliturvan keskusliitto 1994.

Kilpi, Sylvi-Kyllikki. *Sörnäisten tyttö. Päiväkirja*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi 1963.

Koskela, Kari. *Huligaanit. Katuelämää Sörkassa suurlakosta sisällissotaan*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2018.

Markkola, Pirjo. “‘God wouldn’t send a child into the world without a crust of bread’. Child labour as part of working-class family economy in Finland, 1890–1920”. Teoksessa *Industrious Children. Childhood and Work in the Nordic Countries, 1850–1990*, toimittanut Ning de Coninck-Smith, Bengt Sandin ja Ellen Schrumpf, 79–105. Odense: Odense University Press 1997.

Markkola, Pirjo: "Negotiating Family, Education and Labor. Working-Class Children in Finland in the Nineteenth and Twentieth Centuries". Teoksessa *Nordic Childhoods 1700–1960. From Folk Beliefs to Pippi Longstocking*. Toim. Reidar Aasgaard, Marcia Bunge ja Merethe Roos. 163–174. New York: Routledge 2018.

Markkola, Pirjo. *Työläiskodin synty. Tamperelaiset työläisperheet ja yhteiskunnallinen kysymys 1870-luvulta 1930-luvulle*. Historiallisia tutkimuksia 187. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura 1994.

Nygård, Stefan. *Fabriken, gatan och skolan. Barnarbete och synen på arbetande barn i Helsingfors 1840–1920*. Pro gradu- tutkielma. Helsinki: Helsingin yliopisto 2000.

Nyström, Samu. *Poikkeusajan kaupunkielämäkerta. Helsinki ja helsinkiläiset maailmansodassa 1914-1918*. Helsinki: Helsingin yliopisto 2013.

Rahikainen, Marjatta. "Arbete eller skola? Om mindreårigas arbete i Finland under mellankrigstiden." *Historisk tidskrift för Finland*, 81, no. 3 (1996a): 323–342.

Rahikainen, Marjatta. "'Ingen mat utan arbete': Arbetshusen för barn i Helsingfors 1883–1945." *Historisk Tidskrift för Finland*, 83, no. 2 (1998): 289–307.

Rahikainen, Marjatta: Kansakoulun vuosisata 1866-1966 tilastojen valossa. Teoksessa *Valistus ja koulunpenkki. Kasvatus ja koulutus Suomessa 1860-luvulta 1960-luvulle*, toimittanut Anja Heikkinen ja Pirkko Leino-Kaukiainen, 370–379. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden seura 2011.

Rahikainen, Marjatta. "Kotiapulaisena 1900-luvun kaupunkilaisperheissä." Teoksessa *Työteliäs ja uskollinen. Naiset piikoina ja palvelijoina keskiajalta nykypäivään*, toimittanut Marjatta Rahikainen ja Kirsi Vainio-Korhonen, 224-252. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden seura 2006.

Rahikainen, Marjatta. "Lasten työnteko ja lapsityövoiman kysyntä teollistuvassa Suomessa." Teoksessa *Nälkämaasta hyvinvointivaltioksi*, toimittanut Juhani Koponen ja Sakari Saaritsa, 151–166. Helsinki: Gaudeamus 2019.

Rahikainen, Marjatta. "Miksi lasten työnteko päättyi – ja miksi se alkoi uudestaan." *Janus*, 4, no. 1 (1996b): 22–38.

Rahikainen, Marjatta: "Työpakon pitkän historian loppu: lasten ja nuorten työnteko kasvatuslaitoksissa Suomessa 1910-luvulta 1980-luvulle." Teoksessa *Työ ja työttömyys*,

toimittanut Raimo Parikka, 84–115. Helsinki: Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura 1994.

Sandin, Bengt. ”In the Large Factory Town’. Child Labour Legislation, Child Labour and School Compulsion”. Teoksessa *Industrious Children. Childhood and Work in the Nordic Countries, 1850–1990*, toimittanut Ning de Coninck-Smith, Bengt Sandin ja Ellen Schrumpf, 17–46. Odense: Odense University Press 1997.

Schrumpf, Ellen. ”From full-time to part-time. Working children in Norway from the nineteenth to the twentieth century”. Teoksessa *Industrious Children. Childhood and Work in the Nordic Countries, 1850–1990*, toimittanut Ning de Coninck-Smith, Bengt Sandin ja Ellen Schrumpf, 47–78. Odense: Odense University Press 1997.

Somerkiivi, Urho. *Helsingin kansakoulun historia*. Helsinki: SKS: 1977.

Tuominen, Uuno. ”Yötyön ongelma Suomen sosiaalipolitiikassa 1860-luvulta itsenäisyyden ajan alkuun.” *Historiallinen arkisto*, 55, no. 1 (1955): 105–198.

Waris, Heikki. *Työläisyhteiskunnan syntyminen Helsingin Pitkäsillan pohjoispuolelle I–II*. Helsinki: Suomen historiallinen seura 1932–1934. (uudistettu painos Helsinki: Into Kustannus Oy 2016.)

Åström, Sven-Erik. ”Kaupunkiyhteiskunta murrosvaiheessa.” Teoksessa *Helsingin kaupungin historia IV osa, jälkimmäinen nide*, toimittanut Ragnar Rosen, 7–333. Helsinki: Helsingin kaupunki 1956.

INTERNETLÄHTEET

Tilastokeskus

Rahanarvonmuunnin (<https://www.stat.fi/tup/laskurit/rahanarvonmuunnin.html>)

Katsottu 9.2.2021.